

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Diplomová práce

2020

Zuzana Prokopová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

**Vytváření zákona o občanství v Lotyšsku v kontextu
evropské integrace**

Diplomová práce

Autor práce: Zuzana Prokopová

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Zuzana Prokopová

Bibliografický záznam

PROKOPOVÁ, Zuzana. *Vytváření zákona o občanství v Lotyšsku v kontextu evropské integrace*. Praha, 2020. 83 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Rozsah práce: 116 025 znaků

Anotace

Diplomová práce pojednává o vytváření lotyšského zákona o občanství v kontextu evropské integrace. Hlavním cílem práce je zodpovědět otázku, jaký vliv měly na vytváření zákona a jeho změny evropské organizace, zejména Rada Evropy, Evropská Unie a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Sekundárním cílem práce je analyzovat, jaký vliv měli na formování zákona představitelé Ruské federace. Lotyšsko bylo roku 1940 anektováno Sovětským svazem, jehož součástí zůstalo až do roku 1991. Během sovětského období se na území Lotyšské SSR přistěhovalo mnoho rusky mluvících. Lotyšský zákon o občanství z roku 1994 byl velmi restriktivní, byl založen na principu právní kontinuity s meziválečnou Lotyšskou republikou. Zákon tak pouze obnovil občanství, tj. automaticky ho obdrželi ti, kteří byli občany Lotyšska před rokem 1940. Mnoho obyvatel obnoveného Lotyšska, zejména rusky mluvících, tak zůstalo bez občanství. Pravidla naturalizace byla nastavena, avšak tempo bylo příliš pomalé kvůli systému tzv. „naturalizačních oken“, který povoloval, aby se každý rok stala občany pouze určitá věková skupina obyvatel. Zástupci evropských organizací i Ruské federace proto naléhali na Lotyšsko, aby byl zákon liberalizován. Práce ukazuje, že evropské organizace měly vliv na liberalizaci zákona o občanství, zejména proto, že lotyšská zahraniční politika měla za cíl zapojit Lotyšsko do těchto organizací. Práce je založena na analýze primárních a sekundárních zdrojů, ukazuje, jak se lotyšská vláda a parlament řídily doporučeními západních organizací.

Annotation

This diploma thesis deals with the process of the formation of the Latvian Citizenship Law in the context of European integration. The main aim of the thesis is to analyze the influence of European organization (primarily the Council of Europe, the European Union and the Organization for Security and Co-operation in Europe) on the law creation and the approval of its amendments. The aim of the study is also to analyze how the representatives of the Russian Federation influenced the process of law creation and its changes. Latvia was annexed by the Soviet Union in 1940, it remained its part until 1991. During the Soviet period, many Russian-speaking people moved to the territory of Latvia. Latvian citizenship law from 1994 was highly restrictive, it was based on the principle of legal continuity between interwar Latvia and restored Latvia after 1991. Therefore, the law only restored citizenship, which meant that only people

who had been citizens before 1940 were granted automatic citizenship. Many inhabitants of restored Latvia, especially Russian speaking inhabitants, remained without citizenship. There was a possibility to acquire citizenship through the naturalization process, but the pace of the naturalization was too slow due to the system of so-called „naturalization windows“. The system permitted only certain age groups to acquire citizenship each year. Representatives of European organization and the Russian Federation urged Latvia to liberalize the law. This study shows that European organizations influenced the process of law liberalization, especially because the aim of the Latvian foreign policy was to integrate Latvia into those organizations. The thesis is based on the analysis of primary and secondary sources, it shows how the Latvian government and Parliament followed the recommendations of Western organizations.

Klíčová slova

Lotyšsko, zákon o občanství, Ruská federace, OBSE, EU, Rada Evropy, neobčané, evropeizace

Keywords

Latvia, Citizenship Law, Russian Federation, OSCE, EU, Council of Europe, non-citizens, Europeanisation

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce doc. PhDr. Luboši Švecovi, CSc., který mi byl vždy nápomocen při řešení problémů, které se vyskytly během psaní práce.

Obsah

Úvod.....	2
Teorie, koncepty a vymezení pojmů.....	6
1. Dění v Lotyšsku do roku 1993	8
1.1 Historický úvod	8
1.1.1 Migrace v padesátých letech a její důsledky	10
1.2 Cesta k obnovení nezávislosti.....	12
1.3 Vývoj mezi lety 1991 a 1993.....	16
1.3.1 Diskuze o zákonu o občanství do roku 1993	17
1.3.2 Volby do parlamentu roku 1993	20
2. Zákon o občanství z roku 1994.....	22
2.1 Návrhy zákona o občanství roku 1993 a první schválená varianta	22
2.2 Vliv Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.....	24
2.2.1 Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě	24
2.2.2 Zapojení KBSE v Lotyšsku	25
2.2.3 Doporučení KBSE ohledně zákona o občanství	26
2.3 Vliv Rady Evropy.....	28
2.3.1 Rada Evropy	28
2.3.2 Zapojení Rady Evropy v Lotyšsku	28
2.3.3 Doporučení Rady Evropy ohledně zákona o občanství	29
2.4 Vliv dalších mezinárodních organizací	29
2.5 Pozměněný zákon o občanství.....	30
3. Zákon o občanství z roku 1998.....	34
3.1 Politický vývoj v Lotyšsku mezi lety 1994 a 1998.....	34
3.2 Vývoj debat o zákoně o občanství v Lotyšsku po roce 1994.....	35
3.3 Doporučení OBSE k liberalizaci zákona o občanství.....	37
3.4 Doporučení Rady Evropy k liberalizaci zákona o občanství	40
3.5 Doporučení Evropské unie k liberalizaci zákona o občanství	40
3.5.1 Zapojení EU v Lotyšsku	40
3.5.2 Doporučení EU.....	41
3.6 Doporučení dalších mezinárodních organizací.....	43
3.7 Změny zákona o občanství roku 1998	43
4. Vliv Ruské federace na zákon o občanství	49
4.1 Vztahy Ruské federace a Lotyšska	49
4.2 Rusko a lotyšský zákon o občanství	52
Závěr.....	57
Summary	61
Použitá literatura.....	64
Primární zdroje.....	64
Sekundární zdroje.....	67
Seznam příloh	75

Úvod

Po rozpadu Sovětského svazu čelilo Lotyšsko, stejně jako ostatní postsovětské státy, nutnosti přeměnit svoje politické, ekonomické a společenské uspořádání. Země nastoupila cestu transformace k tržnímu hospodářství a politické tranzice k demokracii. Jedním z problémů, se kterým se Lotyšsko muselo vypořádat, byla přítomnost rusky mluvící menšiny, která dosahovala roku 1989 cca 42 % celkové lotyšské populace; naopak etnických Lotyšů ve státě bylo pouze 52 %. Tato specifická národnostní situace byla vytvořena masivní imigrací rusky mluvících osob po připojení Lotyšska k Sovětskému svazu roku 1940, při sčítání obyvatel roku 1935 bylo Lotyšů ve státě 75,5 % a rusky mluvících pouze 11 %. Lotyšská Nejvyšší rada a později zvolený parlament se po obnovení nezávislosti musely s touto situací vypořádat.

Vytvoření zákona o občanství bylo jednou z nejdůležitějších otázek ve vztahu k rusky mluvícím. Jelikož Lotyšsko bylo státem obnoveným, byla potvrzena jeho kontinuita s meziválečnou Lotyšskou republikou, občanství bylo zprvu automaticky obnoveno pouze obyvatelům, kteří občanství měli již roku 1940 a jejich přímým potomkům. Toto rozhodnutí vyvolalo kritiku jak Ruské federace, tak mezinárodních organizací, které volaly po liberalizaci zákona.

Primárním cílem práce je zmapovat proces formování zákona o občanství a určit, jaký vliv měly na tento proces doporučení a názory mezinárodních organizací. Jako významné organizace jsem vybrala Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE, do roku 1995 Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě), Evropskou Unii (do roku 1993 Evropské společenství) a Radu Evropy. Organizace jsou významné, protože jejich orgány se zákonem o občanství v Lotyšsku soustavně zabývaly a vydávaly doporučení k liberalizaci zákona. Zároveň cílem Lotyšska bylo zapojit se do těchto organizací, ty proto mohly stanovením svých podmínek pro členství ovlivnit legislativu a tranzici.

Dalším cílem je analyzovat postoj Ruské federace k zákonu o občanství a její preferovanou variantu lotyšského občanství. Ruská federace jako kin-state pro mnoho rusky mluvících měla vliv na formování zákona o občanství, i přesto, že Rusko se do této pozice spíše samo situovalo.

Práce je časově vymezená od roku 1988, kdy byla založena Lotyšská lidová fronta a cesta za nezávislostí na Sovětském svazu formálně započala; do roku 1998, kdy byly schváleny zásadní dodatky k lotyšskému zákonu o občanství. Významným mezníkem je také rok 1994, kdy byl v červnu schválen první zákon o občanství.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola se zabývá vývojem událostí od roku 1988 do roku 1993 (do prvních parlamentních voleb). V této kapitole je také rozebrán politický vývoj Lotyšska a první diskuze ohledně zákona o občanství, včetně schválení klíčového dokumentu o obnovení občanství pro skupinu obyvatel. Ve druhé kapitole je popsán proces formování zákona o občanství po zvolení lotyšského parlamentu a reakce západních mezinárodních organizací. Nejprve jsou rozebrány návrhy, které vytvořily parlamentní strany, a poté ten, který byl nakonec schválen. Kapitola se také podrobně zabývá zprávami a doporučeními Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a Rady Evropy ohledně zákona o občanství a řeší jejich vliv na liberalizaci zákona. Třetí kapitola pojednává o událostech v období mezi lety 1995 a 1998, kdy evropské organizace tlačily na liberalizaci zákona. V tomto období byla také vydána zásadní zpráva Evropské komise ohledně rozšíření EU o východní státy. V kapitole jsou opět zpracovány zprávy a doporučení organizací k liberalizaci zákona. Kapitola končí liberalizací lotyšského zákona. Čtvrtá, poslední, kapitola se zabývá Ruskou federací, vztahy Ruska s Lotyšskem a pohledem ruských politiků na lotyšskou politiku občanství. V kapitole je nastíněna ruská zahraniční politika, která ovlivnila postoj a výroky představitelů Ruska ohledně lotyšského zákona o občanství.

Práce je založená na analýze primárních i sekundárních zdrojů. Ve své práci používám zprávy vybraných orgánů Evropské unie, zejména Evropské komise a Evropského parlamentu, dále zprávy orgánů Rady Evropy a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (dříve KBSE). Naprosto stěžejním primárním zdrojem jsou pro mne dopisy Vysokého komisaře OBSE pro národnostní menšiny Maxe van der Stoela lotyšským politikům, zejména ministrům zahraničí Valdisu Birkavsovi a Georgu Andrejevsovi. V nich je možné kromě názorů Vysokého komisaře nalézt lotyšský pohled na doporučení Vysokého komisaře a zdůvodňování domácí politické situace a debat. Z primárních zdrojů v lotyšském jazyce používám legislativní dokumenty, jako například *Zákon o občanství* z roku 1994 a jeho novelu z roku 1998, dále také *Rezoluci o obnovení práv občanů Lotyšské republiky a základních principů naturalizace* a další dílčí dokumenty a statistiky, které se týkají problematiky lotyšského občanství.

Téma lotyšského zákona o občanství není v českém akademickém prostředí uceleně zpracované. Problematikou neobčanů v Lotyšsku během přístupových jednání do Evropské unie se ve své bakalářské práci¹ zabývala Mgr. Alžběta Kofránková, která

¹ Alžběta Kofránková, „Problematika neobčanů v Lotyšsku během přístupových jednání do Evropské

se ovšem ve své práci věnovala spíše neobčanům než formování legislativy jako takové. Dále, jak uvedla v úvodu práce, není jejím cílem poskytnout ruský pohled na věc a také se zaměřuje na odlišné časové období, stěžejní pro ni jsou události mezi lety 1997-2003.

Ze zdrojů psaných v českém jazyce jsem při své práci využívala publikaci *Dějiny Pobaltských zemí*² a kapitolu z knihy *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*³. Pro základní informace a ověření například překladů lotyšských politických stran jsem použila kapitolu v publikaci *Pobaltí v transformaci*⁴, která se problematikou zabývá, ovšem jen na několika stranách.

Většina mé práce vychází z publikací primárně lotyšských a britských autorů. Pro kapitolu o formování zákona o občanství a lotyšském obnovení nezávislosti byly přínosné zejména čtyři publikace: tři knihy od lotyšských autorů *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989-1993*⁵, *Imagining the Nation. History, Modernity and Revolution in Latvia*⁶, *Latvia. The Challenges of Change*⁷ a publikace *The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*⁸ od britského autora Anatola Lievena. Všechny tyto knihy podávají ucelený pohled na lotyšské tzv. „Třetí probuzení“ a cestu k nezávislosti, a popisují také proces formování politiky občanství. Je nutné dodat, že Artis Pabriks, spoluautor knihy *Latvia. The Challenges of Change*, je lotyšský politik⁹, proto by se dalo předpokládat, že by jeho názory mohly být ovlivněné, ale já jsem při srovnání s publikacemi ostatních nenašla odlišnosti.

Velmi zajímavým zdrojem pro mou práci je publikace *Nationalism and Democratic Transition. The Politics of Citizenship and Language in Post-Soviet*

unie“ (bakalářská práce, Karlova Univerzita, 2011).

² Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996).

³ Luboš Švec, “Postavení pobaltských států v postsovětském prostoru v polovině devadesátých let”, v *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Bohuslav Litera et al., 81-99 (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998).

⁴ Adam Rakovský, “Lotyšská republika”, v *Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska*, Břetislav Dančák, Ivo Pospíšil a Adam Rakovský, 151-224 (Brno: Masarykova univerzita, 1999).

⁵ Eduards Bruno Deksnis a Tālav Jundzis, *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989-1993* (Riga: Apgāds Mantojums, 2010).

⁶ Daina Stukuls Eglitis, *Imagining the Nation. History, Modernity and Revolution in Latvia* (University Park: The Pennsylvania State University Press, 2002).

⁷ Artis Pabriks a Aldis Purs, *Latvia. The Challenges of Change* (Londýn: Routledge, 2001).

⁸ Anatol Lieven, *The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence* (New Haven: Yale University Press, 1997).

⁹ Pabriks momentálně zastává funkci ministra obrany ve vládě Arturse Krišjāna Kariņše a byl také ministrem zahraničních věcí mezi lety 2004 a 2007.

*Latvia*¹⁰, ve které lotyšský autor Mark A. Jubulis kromě popisu událostí mezi lety 1988 a 1999 v kontextu demokratické tranzice představuje také teorii kulturního nacionalismu a jeho propojení s lotyšským zákonem o občanství.

Stěžejní publikací pro analýzu zapojení západních evropských organizací do formování politiky občanství je monografie britského autora Davida J. Galbreatha, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states. Interests, Influence and Identities in Estonia and Latvia*¹¹, která podává ucelený obraz formování lotyšské legislativy v souvislosti s působením evropských organizací. Tato kniha byla pro mne přínosná jednak pohledem na problematiku a zároveň jsem v ní našla mnoho odkazů na důležité dokumenty.

Pro kapitolu o ruském vlivu na zákon o občanství a o vztazích Lotyšska a Ruska v obecné rovině jsem použila, kromě výše zmíněných publikací, také sborníky editované lotyšskými akademiky Žanetou Ozoliņou a Nīlsem Muižnieksem, zejména pak *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*¹², *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*¹³ a *Latvia-Russia-X*¹⁴.

Kromě publikací jsem při své práci využívala i články z odborných časopisů, které se zabývají zapojením mezinárodních organizací a Ruska do formování lotyšského zákona o občanství. Jedním z nich je článek autorky Helen M. Morris *EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy*¹⁵, ve kterém se přímo zabývá podmíněným členstvím v Evropské unii. Od stejné autorky jsem využila také článek *President, Party and Nationality Policy in Latvia, 1991-1999*¹⁶, který je zaměřený na lotyšskou politickou scénu a přináší ucelenou analýzu názorů politických stran a prezidentů na národnostní politiku a politiku občanství. Velmi přínosným zdrojem pro zhodnocení zapojení a vlivu

¹⁰ Mark A. Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition. The Politics of Citizenship and Language in Post-Soviet Latvia* (Boston: University Press of America, 2001).

¹¹ David J. Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states. Interests, Influence and Identities in Estonia and Latvia* (Stuttgart: *ibidem*-Verlag, 2005).

¹² Nīls Muižnieks, *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions* Rīga: Latvijas Universitāte, 2006.

¹³ Nīls Muižnieks, *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia* Rīga: Latvijas Universitāte, 2008.

¹⁴ Žaneta Ozoliņa, *Latvia-Russia-X*, Rīga: Zinātne, 2008.

¹⁵ Helen M. Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 1 (2003): 1-39, <https://www.ecmi.de/publications/jemie/issue-12003> (staženo 17. 5. 2008).

¹⁶ Helen M. Morris, „President, Party and Nationality Policy in Latvia, 1991-1999“, *Europe-Asia Studies* 56, č. 4 (červen 2004): 543-569, <http://www.jstor.org> (staženo 17. 5. 2018).

OBSE (KBSE) a jejího Vysokého komisaře do formování lotyšského zákona o občanství je studie *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*¹⁷. Pro kapitolu o ruském vlivu jsem používala například článek *Does Russia Matter?*¹⁸.

Teorie, koncepty a vymezení pojmů

Ve své práci pracuji s konceptem restauracionismu, jak ho vymezil Mark R. Beissinger v kapitole knihy *Objasnenije baltijskoj isključitelnosti: Ideologija restavracionizma i granicy političeskovo voobraženija*¹⁹. Restauracionismus spočívá v tom, že Lotyšsko (ale i ostatní státy Pobaltí) navázalo právní kontinuitu s meziválečnou republikou, která je brána jako hlavní událost, jako období, které zformovalo národní identitu. Restauracionismus je také založen na tzv. „návratu do Evropy“, protože identita Lotyšska byla před sovětskou anexí roku 1940 evropská, cílem státu je tedy zničit všechny ekonomické a politické struktury, které byly vytvořeny během sovětského období, a naopak navázat vztahy se západními zeměmi. Důležité pro zemi také je, aby se vytvořily podmínky, které by zamezily další ruské okupaci. Beissinger je přesvědčen, že právě díky cíli zahraniční lotyšské politiky navrátit se do Evropy byla v Lotyšsku podporována demokracie a kapitalismus, dokonce i mezi ruskými mluvčími. A právě díky tomu měly evropské organizace v Lotyšsku podstatný vliv. Na druhou stranu, z důvodu restauracionismu byly podle Beissingera v Estonsku a Lotyšsku přijaty diskriminační zákony o občanství.²⁰

S restauracionismem v případě Lotyšska souvisí i evropeizace, tj. situace, kdy státy přijímají evropská pravidla spojená s přechodem k demokracii a tržní ekonomice. Zejména EU a její podmínky mají vliv na úspěšnou postkomunistickou demokratizaci.²¹

¹⁷ Jekaterina Dorodnova, *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001* (Hamburg: Centre for OSCE Research, 2003), 1-166, <https://www.files.ethz.ch/isn/20119/WP10.pdf> (staženo 11. 1. 2020).

¹⁸ Jennie L. Schulze, „Does Russia Matter? European Institutions, Strategic Framing, and the Case of Stateless Children in Estonia and Latvia“, *Problems of Post-Communism* 64, č. 5 (2017): 257-275, <http://web.b.ebscohost.com/> (staženo 17. 5. 2018).

¹⁹ Mark R. Beissinger, „Objasnenije baltijskoj isključitelnosti: Ideologija restavracionizma i granicy političeskovo voobraženija“, v *Strany Baltiji i Rossija: Obščestva i gosudarstva*, ed. D. E. Furman, E. G. Zadorožnok, 294-313, (Moskva: Vydavatelství „Referendum“, 2002).

²⁰ *Ibid.*, 304-309.

²¹ Frank Schimmelfennig a Ulrich Sedelmeier, „The Europeanization of Eastern Europe: the external incentives model revisited“, *Journal of European Public Policy* 27, č. 6 (2020): 1, <https://www.tandfonline.com/> (staženo 4. 4. 2020).

Zákony o občanství jsou v evropských zemích tradičně založeny na dvou principech, buď tak, že je občanství dědičné, tudíž občanství jedince obdrží i jeho potomci (*ius sanguinis*), nebo občanství získají všichni obyvatelé, kteří žijí na určitém území (*ius soli*). Podle W. Rogerse Brubakera je to většinou tak, že nově vzniklé státy dají občanství všem obyvatelům, ale státy, které jsou obnovené, již občany mají, proto občanství automaticky dají jen potomkům tehdejších občanů. A protože Lotyšsko bylo státem obnoveným, rozhodlo se pro zákon podle principu *ius sanguinis*.²²

Mark A. Jubulis se domnívá, že Lotyšsko se nerozhodlo ani pro jednu variantu, ale naopak zvolilo variantu třetí, kdy byl zákon o občanství založen na kulturním nacionalismu. Podle něj je princip *ius sanguinis* založen na etnickém nacionalismu a princip *ius soli* na nacionalismu občanském. Jubulis se domnívá, že Lotyšsko zvolilo zákon, který sice zpočátku automaticky dává občanství podle principu *ius sanguinis*, později však mají obyvatelé možnost stát se občany tak, že prokážou znalost jazyka, dějin a ústavních principů, tj. začlení se do kultury titulárního etnika.²³ Podle Jubulise toto občanství není exkluzivní, jak tvrdí mnoho akademiků a politiků, ale naopak inkluzivní, protože občanem se může stát v podstatě každý, kdo se naučí jazyk. Naopak, pokud je občanství založeno pouze na principu *ius sanguinis*, lidé jsou více vyloučeni, je pro ně složitější občanství získat.²⁴

Lotyšský zákon o občanství rozlišuje mezi občany, neobčany a osobami bez státní příslušnosti. Podle zákona jsou osobami bez státní příslušnosti všichni, kteří nemají občanství žádného státu, ale kteří zároveň nepodléhají *Zákonu o statutu občanů bývalého Sovětského svazu, kteří nejsou občany Lotyšska ani jiného státu*. Pokud spadají do kategorie vymezené *Zákonem o statutu*, jsou nazýváni neobčany.²⁵ Lotyšští politici navíc argumentovali tím, že neobčané měli možnost získat občanství Ruské federace, ale nerozhodli se pro něj.²⁶

Za ruský mluvící považují všechny, jejichž nejčastěji užívaným jazykem je ruština, do této skupiny tak ve své práci zařazují nejen etnické Rusy, ale i Bělorusy, Ukrajince a další národnosti.

²² W. Rogers Brubaker, „Citizenship Struggles in Soviet Successor States“, *The International Migration Review* 26, č. 2, Special Issue: The New Europe and International Migration (léto 1992): 277-278, <http://www.jstor.org> (staženo 15. 4. 2018).

²³ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 3-6.

²⁴ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 21-23.

²⁵ „Zákon o občanství“, 1. října 2013, Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky, <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums> (staženo 11. 1. 2020).

²⁶ Dorodnova, *Challenging Ethnic Democracy*, 61.

1. Dění v Lotyšsku do roku 1993

1.1 Historický úvod

Samostatný lotyšský stát vznikl roku 1918, nezávislým zůstal do června roku 1940, kdy byl stát okupován a v srpnu roku 1940 nově zvolená lotyšská vláda požádala o připojení k Sovětskému svazu. Po druhé světové válce zůstalo Lotyšsko svazovou republikou SSSR až do srpna roku 1991. Situace po druhé světové válce nebyla nikdy uznána *de iure* mnohými zeměmi, které Lotyšsko uznávaly jako nezávislé, ovšem momentálně součástí SSSR. Důkazem tohoto rozhodnutí neuznat anexi je fakt, že v zahraničí byly stále v provozu diplomatické mise Lotyšska. Během sovětské éry se velmi proměnila etnická struktura Lotyšska, do země se přistěhovalo mnoho rusofonních obyvatel a na konci osmdesátých let jich bylo 40 %.²⁷

Lotyšsko mělo se Sovětským svazem uzavřenou smlouvu o neútočení z roku 1932, která byla v roce 1934 prodloužena na deset let.²⁸ To však generálnímu tajemníkovi Komunistické strany Sovětského svazu Josifu Stalinovi nezabránilo v tom, aby v srpnu 1939 uzavřel s nacistickým Německem Smlouvu o neútočení a přátelství, která byla doplněna o tajný protokol. V tajném protokolu si nacistické Německo a SSSR rozdělily sféry vlivu ve východní Evropě. Hranicemi mezi sférami byla litevská severní hranice a v Polsku řeky Visla, Narev a San, vše na východ bylo sovětské. Touto dohodou nacistické Německo slíbilo, že přenechá Lotyšsko, Estonsko, Finsko a Besarábii Sovětskému svazu.²⁹ SSSR tak porušil smlouvy o neútočení. Existence tajného protokolu byla dlouhou dobu popírána, otevřeně se o něm začalo mluvit až na konci osmdesátých let 20. století.³⁰

Sovětský svaz si na podzim roku 1939 vynutil na státech Pobaltí podepsání smlouvy o vzájemné pomoci. Obsahem dohod byl slib poskytnout druhé straně jakoukoliv materiální i vojenskou pomoc v případě útoku či hrozby útoku od třetí strany. Každý stát Pobaltí musel SSSR přenechat několik přístavů, letišť a vojenských základen na svém území, ve kterých se měl nacházet omezený počet sovětských vojáků.

²⁷ Ilmārs Mežs, *Latvieši Latvijā. Etnodemogrāfisks apskats* (Riga: Zinātne, 1994), 15.

²⁸ I. Grava-Kreituse et. al., eds., *The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials* (Riga, 1995), 4.

²⁹ **Secret protokol of the German-Soviet Non-Agression Treaty of August 23, 1939**, dokument z Andrejs Plakans, *Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939–1991* (Bloomington: AuthorHouse, 2007), 3.

³⁰ Luboš Švec, *Perestrojka, Pobaltské republiky a Československo 1989-1991* (Praha: Dokořán, 2013), 97-98.

Obě strany se také zavázaly neuzavírat koalice, které by byly namířeny proti druhému signatáři. U smluv bylo důležité, že jejich realizace neměla mít vliv na suverénní práva signatářů, na jejich státní, ekonomický a sociální systém. Sovětský svaz se zavázal nevměšovat se do vnitřních záležitostí států.³¹ Pokud by se státy Pobaltí rozhodly smlouvy o vzájemné pomoci nepodepsat, byly u jejich hranic připravené jednotky sovětských vojáků a například nad územím Estonska přelétávaly sovětské bombardéry. Smlouvy byly uzavřeny pod nátlakem.³²

Do Lotyšska bylo přesunuto 30 000 sovětských vojáků, tento počet převyšoval domácí armádu.³³ Na jaře roku 1940 se Sovětský svaz rozhodl zvýšit svůj vliv ve státech, nejprve začala propagandistická činnost proti státům Pobaltí. Objevovaly se argumenty, že státy mají prozápadní sympatie, které by mohly ohrozit SSSR.³⁴ V červnu 1940 předal SSSR všem státům Pobaltí ultimáta, v nichž je obvinil z nedodržování smluv o vzájemné pomoci, protože mezi sebou organizují protisovětskou vojenskou unii a chovají se nepřátelsky vůči sovětským vojákům na svém území.³⁵ Sovětský svaz požadoval okamžitou demisi vlády a vytvoření nové, která bude připravená plnit podmínky smluv o vzájemné pomoci. Druhým požadavkem bylo okamžité umožnění volného vstupu sovětských ozbrojených sil, které obsadí strategické pozice ve státech. Sovětský lidový komisař zahraničí Vjačeslav Molotov také dodal, že nezáleží na tom, jestli vlády států Pobaltí ultimáta přijmou nebo ne, tak jako tak do států vstoupí Rudá armáda.³⁶

Státy Pobaltí se ultimátům podvolily a mezi 15. a 17. červnem 1940 na území všech tří států vpochovaly jednotky Rudé armády, které byly připravené u hranic. Výhodou SSSR také bylo, že ve státech i v Baltském moři se již nacházeli sověští vojáci, invaze byla jednodušší.³⁷

Původní vlády států Pobaltí rezignovaly, v zemích proběhly nové parlamentní volby, které se konaly proto, aby byl legitimizován vliv SSSR ve státech Pobaltí.

³¹ **The Mutual Assistance Pact between Latvia and the USSR**, dokument z Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 130–131.

³² William J. H. Hough, „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“, *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985), 371.

³³ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2003), 83.

³⁴ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 46.

³⁵ *Ibid.*, 46.

³⁶ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 83.

³⁷ *Ibid.*, 98.

Volbami měla být ukázána svobodná vůle lidu, která byla podstatná pro pozdější sovětskou argumentaci pro ospravedlnění anexe. Volby ovšem proběhly pod tlakem, nebyly tajné a výsledky byly zfalšované.³⁸ Nově zvolené vlády prohlásily státy Pobaltí za nové sovětské republiky a podaly žádosti o začlenění do Sovětského svazu, což se stalo v srpnu roku 1940.³⁹ Obyvatelé států Pobaltí se tak stali sovětskými občany, neboť obyvatelé každé svazové republiky byli pouze občany SSSR.

Sovětská historiografie invazi a anexi popisovala jako projevení vůle lidu, jako socialistickou revoluci a zároveň sebeobranu SSSR, protože byly porušeny smlouvy o vzájemné pomoci.⁴⁰ Státy Pobaltí si udržely v některých zemích světa své zastupitelské mise, například USA nikdy neuznaly anexi jako legitimní. Díky tomu státy Pobaltí nepřestaly existovat *de iure*, pouze *de facto*. Anexí byly porušeny mezinárodní smlouvy, ústavy států Pobaltí a také smlouvy o vzájemné pomoci, protože ty zakazovaly vměšování jednoho státu do vnitřních záležitostí státu druhého.⁴¹

Státy Pobaltí byly sovětskými republikami bezmála 50 let (s krátkou přestávkou mezi lety 1941-1944, kdy byly pod okupací německou), po celou dobu nebyla uznána legitimita sovětské okupace a anexe, kterou byly porušeny mezinárodní úmluvy Společnosti národů a také dohody o neútočení, které SSSR uzavřel se státy Pobaltí na podzim roku 1939. Mnoho zemí nikdy neuznalo legitimitu anexe států Sovětským svazem a stále na svém území ponechaly zahraniční mise států Pobaltí.

1.1.1 Migrace v padesátých letech a její důsledky

Lotyšsko je tradičně multietnický stát, žili zde kromě Lotyšů i Němci, Rusové či Židé. Po rozpadu Sovětského svazu zůstalo v Lotyšsku mnoho rusky mluvících obyvatel. Bylo to zejména z důvodu, že po druhé světové válce se etnická struktura Lotyšska výrazně proměnila, v průběhu celého sovětského období také migrovalo do republiky mnoho obyvatel slovanské národnosti. Lotyši do roku 1940 tvořili v Lotyšsku 77 % obyvatelstva, což se migrací změnilo, například v roce 1959 to již bylo jen 62 %.⁴² Imigrantů celkově přišlo cca 525 000⁴³, nejvíce bylo Rusů, dále Ukrajinci,

³⁸ Kaarel Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question. Allied Relations during the Second World War* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 17.

³⁹ **Declaration about Latvia's admission in the USSR**, dokument z Plakans, *Experiencing Totalitarianism*, 59.

⁴⁰ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 105–106.

⁴¹ *Ibid.*, 107.

⁴² Graeme P. Herd a Joan Löfgren, „‘Societal Security’, the Baltic States and EU Integration“, *Cooperation and Conflict* 36, č. 3 (2001): 278, <http://ebscohost.com> (staženo 11. 11. 2018).

⁴³ Lieven, *The Baltic Revolution*, 183.

Bělorusové a další. Tato stěhování byla organizována sovětskou vládou a Komunistickou stranou Sovětského svazu a byla motivována snahou vyměnit nespolehlivé předválečné lotyšské kádry za prověřené lidi, dále migrovali například dělníci za prací.⁴⁴

Rusům byly za stěhování do Lotyšska (i ostatních států Pobaltí) slíbeny četné výhody, například nabídka vyššího životního standardu, lepší zaměstnání či bydliště. Životní standard v Lotyšsku byl vyšší než v ostatních sovětských republikách, všechny státy Pobaltí měly neoficiální status „nejzápadnějších a nejliberálnějších“ ze sovětských republik.⁴⁵ Imigrace do Lotyšska probíhala zejména do více industrializovaných oblastí měst, případně do okolí vojenských základen, zemědělské oblasti nebyly pro imigranty atraktivní, a tak zůstaly národnostně homogenní.⁴⁶

Demografická situace republiky se změnila i z důvodu nízké lotyšské porodnosti. Lotyšsko také ztratilo mnoho obyvatel během druhé světové války, Sověti deportovali Lotyše na Sibiř, mnoho lidí také emigrovalo a většina Židů byla povražděna Němci. Celková ztráta etnických Lotyšů byla cca 267 000.⁴⁷

Národnostní struktura Lotyšska v letech 1935–1959⁴⁸

Národnost	1935	1935 v %	1943	1943 v %	1959	1959 v %
Lotyši	1 467 035	76,99 %	1 441 536	81,90 %	1 297 881	62 %
Rusové	168 266	8,83 %	167 773	9,53 %	556 448	26,58 %
Bělorusové	26 803	1,41 %	48 601	2,76 %	61 587	2,94 %
Ukrajinci	1 844	0,10 %	11 339	0,64 %	29 440	1,41 %
Židé	93 370	4,90 %	?	?	36 584	1,75 %

V padesátých letech 20. století také začala rusifikace Lotyšska. Ruština spolu

⁴⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 86.

⁴⁵ Graeme P. Herd a Joan Löfgren, „‘Societal Security’, the Baltic States and EU Integratin“, *Cooperation and Conflict* 36, č. 3 (2001): 277, <http://ebscohost.com> (staženo 11. 11. 2018).

⁴⁶ Adam Nemeth a Guntis Šolks, „Alteration of the ethnic diversity and ethnic segregation index in Latvia during the first and second independence periods“, *Revista Română de Studii Baltice și Nordice* 4, č. 1 (2012): 22, <http://ebscohost.com> (staženo 11. 11. 2018).

⁴⁷ Jukka Rislakki, *The Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation* (Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 2008), 44-45.

⁴⁸ Ilmārs Mežs, *Latvieši Latvijā. Etnodemogrāfisks apskats* (Rīga: Zinātne, 1994), 15.

s lotyštinou byla používána jako oficiální jazyk, byla hlavním jazykem státní správy, institucí či Nejvyššího sovětu Lotyšské republiky. Rusky mluvící se tak nemuseli učit lotyšský jazyk, proto se ho mnozí z nich do roku 1991 nenaučili. Oproti tomu Lotyši museli zvládnout ruštinu pro každodenní život.⁴⁹ Podle statistik se pouze 22 % obyvatel jiné než lotyšské národnosti naučilo lotyšsky, naopak 68,7 % Lotyšů umělo rusky.⁵⁰ Rusky mluvící byli v dobách SSSR privilegovaní, pracovali na vysokých pozicích ve státním aparátu a také mezi nimi bylo více členů lotyšské Komunistické strany.⁵¹

Roku 1989 proběhlo sčítání obyvatel, v němž se pouze 52 % obyvatel identifikovalo jako Lotyši. Rusové tvořili 34 % celkového obyvatelstva Lotyšska.⁵²

1.2 Cesta k obnovení nezávislosti

Nástup Michaila Sergejeviče Gorbačova do funkce generálního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu roku 1985 a jeho snahy reformovat Sovětský svaz daly opozici režimu naději, že je možné pro Lotyšsko opět získat nezávislost a změnit společenský řád. Začaly se proto formovat organizace, které protestovaly proti režimu. Jedna z prvních opozičních akcí byla spojená s ekologií, lidé protestovali proti stavbě vodní elektrárny na řece Daugavě, což by znamenalo zhoršení znečištění řeky a zatopení pro Lotyše historicky významných oblastí.⁵³

Důležitým milníkem byla konference hnutí Chautauqua, která se konala v lotyšském městě Jūrmala v červnu roku 1986, kde John Matlock, poradce amerického prezidenta Ronalda Reagana pro sovětské záležitosti, deklaroval, že USA nikdy *de iure* neuznaly násilné připojení států Pobaltí do Sovětského svazu. Jeho prohlášení bylo podstatné zejména proto, že podkopalo sovětské argumenty o legitimním připojení států k SSSR a také zpochybnilo sovětskou přítomnost v Pobaltí.⁵⁴ Další zásadní událostí bylo roku 1988 plenární zasedání tzv. tvůrčích svazů, kde významný publicista, člen komunistické strany a prosovětský aktivista z roku 1940 Mavriks Vulfsons otevřeně prohlásil, že Lotyšsko bylo roku 1940 násilně okupováno sovětskou vojenskou silou.

⁴⁹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 86.

⁵⁰ Graeme P. Herd a Joan Löfgren, „‘Societal Security’, the Baltic States and EU Integratin“, *Cooperation and Conflict* 36, č. 3 (2001): 277, <http://ebscohost.com> (staženo 11. 11. 2018).

⁵¹ Mežs, *Latvieši Latvijā. Etnodemogrāfisks apskats*, 15.

⁵² Best Marina, „The Ethnic Russian Minority: A Problematic Issue in the Baltic States“, *Verges: Germanic & Slavic Studies in Review* (2001): 34, <http://ebscohost.com> (staženo 11. 11. 2018).

⁵³ Eglitis, *Imagining the Nation*, 4-7.

⁵⁴ *Ibid.*, 33-34.

Jednalo se o první oficiální domácí zpochybnění legitimacy sovětské moci v Lotyšsku.⁵⁵

Stejně jako v zemích střední a východní Evropy, i v Lotyšsku vznikla skupina inspirovaná Závěrečným aktem Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě z roku 1975, jmenovala se Helsinkí 86. Tato skupina v roce 1987 vydala memorandum o svých cílech, mezi nimi byly požadavky autonomie, reorientace ekonomiky, zastavení migračního procesu nebo obnovení práv lotyšského jazyka.⁵⁶ Další protestní akce probíhaly na výročí významných událostí lotyšských dějin, například demonstrace na výročí deportace Lotyšů do pracovních táborů 14. července 1987 nebo v srpnu 1987, na výročí podepsání paktu Molotov-Ribbentrop. Tyto akce již přitahovaly více pozornosti.⁵⁷ Lidová hnutí měla tři základní požadavky: aby Moskva uznala, že připojení Pobaltí k SSSR nebylo legitimní, aby Lotyšská sovětská socialistická republika (SSR) měla právo na větší sebeurčení v oblasti kulturních tradic a udržování životního prostředí a aby Lotyšská SSR měla vliv na hospodářství.⁵⁸

Zásadní událostí byla Baltská cesta z 23. srpna 1989, při které se cca dva miliony obyvatel států Pobaltí spojily v lidský řetěz napříč republikami a společně deklarovaly svoje snahy obnovit suverenitu. Akce byla pořádána na výročí podepsání paktu Ribbentrop-Molotov a přitáhla poprvé pozornost široké mezinárodní veřejnosti k problematice států Pobaltí.⁵⁹

Lotyšskou opozici tvořily dvě hlavní organizace, které se později staly základem politických stran, a to Lotyšské národní hnutí za nezávislost (Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustība, LNNK) a Lotyšská lidová fronta (Latvijas Tautas fronte, LTF). LNNK bylo otevřeně nacionalistické hnutí, které vzniklo roku 1988 a již od počátku mělo radikální požadavky. Představitelům se nelíbila přítomnost imigrantů ze sovětských dob, které nazývali „okupanty“, a započali kampaň za nezávislost, která se stala jejich hlavním požadavkem.⁶⁰

Druhou významnou organizací byla LTF, která byla oficiálně založena v říjnu 1988 a byla formálním spojením opozičních hnutí. LTF byla hlavním hybatelem tzv. „Třetího probuzení“. Členy LTF byly známé osobnosti, například Dainis Īvāns, který byl známý z protestů proti stavbě elektrárny na řece Daugavě, nicméně se členy

⁵⁵ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 53.

⁵⁶ Eglitis, *Imagining the Nation*, 37-38.

⁵⁷ *Ibid.*, 39.

⁵⁸ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 81.

⁵⁹ Eduards Bruno Deksnis a Tālav Jundzis, *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989-1993* (Riga: Apgāds Mantojums, 2010), 13.

⁶⁰ Eglitis, *Imagining the Nation*, 45-48.

také stali například reformní komunisté, kteří mohli s Moskvou snáze vyjednávat a zároveň dávali Moskvě pocit, že má situaci v Lotyšsku pod kontrolou.⁶¹ LTF byla schopná mobilizovat podporu velké části populace, před jejím zakládajícím kongresem v říjnu 1988 jí vyjádřilo podporu na 150 000 lidí, později, podle Īvānse měla LTF podporu až jednoho milionu lidí.⁶² Na počátku však cílem LTF nebyla nezávislost, pouze ekonomická suverenita a politická autonomie, tj. mírné požadavky, akceptovatelné v rámci sovětského systému, které pomohly zajistit oficiální registraci LTF. Až roku 1989, na svém druhém kongresu, LTF deklarovala, že jejím cílem je obnovení nezávislosti.⁶³

LNNK si na svém kongresu odhlasovalo, že je nutné, aby hnutí spolupracovalo s LTF, která byla silná a respektovaná organizace, která byla schopná jednat se sovětskými institucemi.⁶⁴

Roku 1988 v Lotyšské SSR vznikla pobočka Interfrontu, který se za každou cenu snažil zachovat sovětský režim a také privilegované postavení rusky mluvících v Lotyšsku. Postupně vznikala i další hnutí, která se snažila udržet sovětský režim a zabránit obnovení lotyšské nezávislosti.⁶⁵ Interfront však neměl širší podporu, podporovala ho asi jedna čtvrtina Rusů.⁶⁶

V pozdních osmdesátých letech 20. století již režim ztrácel legitimitu v očích nejen Lotyšů, ale i rusky mluvících obyvatel. Demonstrace proti režimu byly stále častější a přitahovaly tak pozornost západu. Na jaře roku 1989 Nejvyšší sovět Lotyšské SSR obnovil pozici lotyšského jazyka a bylo stanoveno, že rusky mluvící mají tři roky na to, aby se naučili lotyšsky na potřebné úrovni.⁶⁷

V březnu roku 1990 proběhly volby do Nejvyššího sovětu Lotyšské SSR, kterých se účastnila také LTF. V těchto volbách mohli volit všichni sovětsští občané, tudíž nejen Lotyši, ale i rusky mluvící, kteří přišli do Lotyšska v sovětském období. Ve volbách získala LTF 131 křesel z 201 možných, konzervativní prosovětští komunisté získali pouze 58 křesel.⁶⁸

⁶¹ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 55.

⁶² Dainis Īvāns, „Předmluva“, v *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989-1993*, Eduards Bruno Deksnis a Tālav Jundzis, (Riga: Apgāds Mantojums, 2010), 10.

⁶³ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 26-27.

⁶⁴ Eglitis, *Imagining the Nation*, 52.

⁶⁵ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 102.

⁶⁶ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 75.

⁶⁷ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 180.

⁶⁸ Eglitis, *Imagining the Nation*, 55.

4. května 1990 přijal Nejvyšší sovět Lotyšské SSR Deklaraci o obnovení nezávislosti Lotyšské republiky, která v souladu s principem restauracionismu navázala právní kontinuitu mezi Lotyšskou republikou do roku 1940 a nezávislým Lotyšskem po roce 1990. V deklaraci bylo také jasně stanoveno, že připojení Lotyšska k SSSR roku 1940 bylo protiprávní a v nesouladu s ústavou. Deklarace také obnovila některé články ústavy z roku 1922. Nejvyšší sovět byl přeměněn v Nejvyšší radu. Lotyšsko se snažilo získat uznání nezávislosti ze strany vedení SSSR, v zemi de facto existovaly dvě vlády.⁶⁹

Předsedou Nejvyššího sovětu Lotyšské SSR se stal bývalý člen lotyšské komunistické strany Anatolijs Gorbunovs, který sice nebyl členem LTF, ale podporoval demokratizaci, a předsedou vlády Ivars Godmanis z LTF.⁷⁰ Ve druhé polovině roku 1990 SSSR nabídnul Lotyšsku novou smlouvu o svazu, která zahrnovala širší autonomii, nicméně LTF nasbírala více než 991 000 podpisů obyvatel Lotyšska (více než třetina populace) na petici, která tuto smlouvu odmítla. Proto i LTF smlouvu odmítla, v té době již bylo cílem získat plnou nezávislost na SSSR, návrh autonomie nebyl dostatečný.⁷¹

Cesta za nezávislostí Lotyšska byla nenásilná, LTF deklarovala, že násilí by bylo kontraproduktivní.⁷² V lednu 1991 požadovala lotyšská komunistická strana rezignaci lotyšské vlády. Protože hrozilo násilí, vystavěli obyvatelé Rigy obranné barikády, ačkoliv sovětská armáda nakonec nedorazila. 20. ledna obsadily sovětské speciální protiteroristické jednotky OMON několik budov v Rize patřících ministerstvu vnitra, několik lidí bylo zabito.⁷³ Hrozila sovětská vojenská intervence, tak si LTF pozvala do země novináře ze západních států, kteří by mohli případnou agresi Kremlu zdokumentovat.⁷⁴ Tyto události vedly k tomu, že oponentům lotyšské nezávislosti klesla popularita.⁷⁵

V březnu roku 1991 proběhlo v Lotyšské SSR referendum o nezávislosti, ve které se 74 % obyvatel vyjádřilo pro nezávislost a demokratizaci, což značí,

⁶⁹ Eglitis, *Imagining the Nation*, 55-56.

⁷⁰ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 52-53.

⁷¹ *Ibid.*, 73.

⁷² Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 106-107.

⁷³ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 78-80.

⁷⁴ Dainis Īvāns, „Předmluva“, v *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989-1993*, Eduards Bruno Deksnis a Tālav Jundzis, (Riga: Apgāds Mantojums, 2010), 12.

⁷⁵ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 81.

že i rusky mluvící obyvatelé byli pro nezávislost.⁷⁶ Po neúspěšném srpnovém puči v SSSR vydal Nejvyšší sovět Lotyšské SSR dne 21. srpna 1991 ústavní zákon *O státnosti Lotyšské republiky*, kterým byla deklarována nezávislost.⁷⁷ Lotyšsko nevzniklo jako nový stát, jeho nezávislost a státnost byly obnoveny. Prvním politikem, který nezávislé Lotyšsko uznal již v srpnu roku 1991, byl prezident Ruské sovětské federativní socialistické republiky Boris Jelcin.⁷⁸ Do konce roku 1991 uznalo nezávislé Lotyšsko celkem 93 států a mezinárodní organizace.⁷⁹ Uznání nezávislosti bylo důležitou událostí, protože tím byl potvrzen princip právní kontinuity obnoveného státu s meziválečným Lotyšskem a období sovětské okupace bylo odmítnuto.

1.3 Vývoj mezi lety 1991 a 1993

Jako každý post-komunistický stát musela lotyšská vláda reformovat svou ekonomiku a přejít na tržní hospodářství. V otázce zahraniční politiky Lotyšska nebyl v prvních letech po nezávislosti vydán žádný oficiální dokument, nicméně byly jasně stanoveny dvě priority – stažení sovětských vojáků z území Lotyšska a zapojení do mezinárodních organizací. Lotyšsko mělo zájem navrátit se do Evropy a zajistit si bezpečnost.⁸⁰ Motivace byla dvojitá, na jedné straně integrace do západních organizací, jako je Severoatlantská aliance či Evropské společenství, může dlouhodobě zajistit vývoj země, na straně druhé bylo cílem zabezpečit stát a vzdálit se co nejvíce od Ruské federace.⁸¹ Zejména členství v NATO bylo viděno jako nezbytné pro bezpečnost země a obranu nezávislosti, Lotyšsko mělo špatné zkušenosti z roku 1940.⁸²

Již v září 1991 vstoupilo Lotyšsko do Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, tuto organizaci využilo pro získání mezinárodní podpory stažení sovětských vojsk v prvních letech nezávislosti. Roku 1991 vstoupilo Lotyšsko do Organizace spojených národů, roku 1992 byla podepsána dohoda s Evropským společenstvím o obchodu a ekonomické spolupráci.⁸³

⁷⁶ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 59.

⁷⁷ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 106.

⁷⁸ Michele E. Commercio, *Russian Minority Politics in Post-Soviet Latvia and Kyrgyzstan* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010), 47.

⁷⁹ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 87-89.

⁸⁰ *Ibid.*, 99-100.

⁸¹ Toms Rostoks, "Latvian and EU relations with Russia: the differing agendas", v *Latvia-Russia-X*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2008), 104.

⁸² Edgars Rinkēvičs, "NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship?", v *Latvia-Russia-X*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2008), 143.

⁸³ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 101-102.

Lotyšsko také roku 1992 přijalo dodatky k zákonu o jazyce, kterými z lotyštiny udělalo povinný jazyk pro mnoho pracovních pozic ve státní správě a ve vládě.⁸⁴ Tento zákon zasáhl mnoho rusky mluvících, kteří si stěžovali, že tři roky (od roku 1989) byly příliš krátkou dobou na naučení jazyka.⁸⁵

Roku 1992 schválila Lotyšská Nejvyšší rada volební zákon, který nastavil pravidla pro volby do lotyšského parlamentu. Zásadní změnou oproti meziválečnému volebnímu zákonu bylo přijetí 4% hranice hlasů, které strana musela získat, aby se dostala do parlamentu, to mělo zajistit, aby parlament nebyl tak roztržštěný a slabý jako v meziválečném období.⁸⁶

1.3.1 Diskuze o zákonu o občanství do roku 1993

Jedním z hlavních problémů po obnovení nezávislosti bylo, jak vytvořit elektorát, který by mohl zvolit parlament (Saeimu). Již před rokem 1991 vytvořilo LNNK tzv. „Občanské komise“, které měly za cíl zaregistrovat oprávněné voliče, tj. ty, kteří měli lotyšské občanství již v době meziválečné Lotyšské republiky.⁸⁷ LNNK byla hlavním podporovatelem exkluzivního občanství.⁸⁸ LTF nejprve počítala s více inkluzivní variantou, to bylo také důvodem, proč ji volili i rusky mluvící ve volbách do Nejvyššího sovětu a také důvod, proč rusky mluvící komunita podporovala nezávislost.⁸⁹

Na rozdíl od Litvy, která se rozhodla jít v zákonu o občanství cestou tzv. nulové varianty, tj. dát automaticky občanství všem, kteří měli trvalý pobyt na území Litvy, Lotyšsko a Estonsko zvolily přísnější variantu.⁹⁰ Vláda Litvy se rozhodla pro nulovou variantu zejména proto, že ve státě byl menší podíl obyvatel netitulárního etnika.⁹¹

V říjnu roku 1991 Nejvyšší rada vydala *Rezoluci o Obnovení práv občanů Lotyšské republiky a základních principů naturalizace*, kterou byl obnoven zákon o občanství z roku 1919, v souladu s principem právní kontinuity. Bylo konstatováno, že lotyšské občanství nikdy nezaniklo, přestože Lotyšsko bylo po dlouhou dobu protiprávně anektováno, proto není nutné občanství znovu tvořit. Rezoluce tak určila,

⁸⁴ Nils Muižnieks, “Government Policy and the Russian Minority”, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 17.

⁸⁵ Lieven, *The Baltic Revolution*, 192.

⁸⁶ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 70.

⁸⁷ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 97-98.

⁸⁸ *Ibid.*, 172.

⁸⁹ Deksnis a Jundzis, *The Parliamentary Route*, 39.

⁹⁰ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 106.

⁹¹ Rislakki, *The Case for Latvia*, 45.

že automatické občanství získají všichni, kteří byli občany Lotyšska 17. června 1940 a jejich přímí potomci, kteří se musí zaregistrovat do července roku 1992. Kromě nich se občany automaticky stali lidé, kteří se na území Lotyšska narodili a zároveň jejich rodiče nejsou známí.⁹²

Rezoluce také stanovila, že ti, kteří do těchto kategorií nezapadají, mohou občanství získat naturalizací, která měla začít nejdříve v roce 1992.⁹³ Takových lidí bylo cca 740 000, ocitli se fakticky v právním vakuu, nebylo jisté, jak s nimi bude nakládáno.⁹⁴ Nejednalo se ovšem pouze o rusky mluvící (ačkoliv ti tvořili většinu), cca 30-40 tisíc etnických Lotyšů také nezískalo občanství automaticky, na druhou stranu cca 278 000 Rusů občanství získalo (bylo to 38,5 % všech Rusů žijících v Lotyšsku).⁹⁵ Celkově bylo občanství obnoveno cca 365 000 lidem jiné než lotyšské národnosti, tudíž se nedá říct, že by lotyšské občanství bylo určené pouze etnickým Lotyšům.⁹⁶

Požadavky na naturalizaci byly následující: znalost lotyšského jazyka na konverzační úrovni, 16 let pobytu na území Lotyšska, přísaha loajality Lotyšsku a znalost ústavy. Občanství nemohlo být přiděleno osobám, které nemají legální zdroj příjmu, byli sovětskými vojáky, prováděli zločiny proti lidskosti či válečné zločiny, případně se snažili zabránit nezávislosti Lotyšska.⁹⁷ Hlavním požadavkem Lotyšska na občany je znalost jazyka, což je podle Marka Jubulise v souladu s teorií kulturního nacionalismu. Národ není uzavřený, občanem se může stát každý, kdo stráví určitou dobu v Lotyšsku a naučí se jazyk. Lidé tak nejsou vyloučeni z občanství natrvalo a menšiny mají právo si zachovat svoji kulturu.⁹⁸

Nacionalistické strany nesouhlasily s tím, že by „kolonizátorům“ měla být dána možnost získat lotyšské občanství. Naopak bývalí komunisté tvrdili, že odmítnutí udělení automatického občanství je porušením lidských práv a formou etnické

⁹² Kristine Krūma, „Country Report on Citizenship Law: Latvia“, *EUDO Citizenship Observatory* (2015): 5, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/34481> (staženo 17. 5. 2018).

⁹³ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 173-174.

⁹⁴ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 73.

⁹⁵ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 25.

⁹⁶ Olivier Danjoux, *L'Etat, c'est pas moi. Reframing citizenship(s) in the Baltic republics* (Lund: Lund University Publications, 2002), 229, <https://lup.lub.lu.se/search/publication/61a9c87c-bded-4335-856a-29a37b33c4de> (staženo 17. 5. 2018).

⁹⁷ „Latvia: Resolution of the Supreme Council on Renewal of Republic of Latvia Citizens' Rights and Fundamental Principles of Naturalization“, Oficiální stránka Refworld pod Úřadem Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b4f18.html> (staženo 12. 2. 2020).

⁹⁸ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 4-5.

diskriminace.⁹⁹ Objevovaly se i jiné názory, například členové LTF Juris Bojārs a Andris Plotnieks doporučovali, aby Lotyšsko bylo vytvořeno jako nový stát a s tím by bylo občanství dáno všem obyvatelům. Pro tuto variantu byli i někteří národní komunisté.¹⁰⁰

Rusů emigrovalo z Lotyšska do roku 1992 pouze cca 20 000, Ruská federace také nabídla udělit občanství všem, kteří se prohlásili Rusy.¹⁰¹ Roku 1992 lotyšská Nejvyšší rada schválila zákon *O vstupu a pobytu cizinců a apatridů*, který nastavil postup pro žádosti a získání povolení k pobytu.¹⁰² Ve stejném roce byl vytvořen Odbor občanství a imigrace, který se staral o registraci občanů a který byl předmětem kritiky mezinárodních organizací, protože často postupoval příliš přísně a odmítal registrovat rusky mluvící obyvatele.¹⁰³

Motivací pro přísnější a více exkluzivní občanství byla například snaha o narovnání demografické situace v Lotyšsku, ale také strach z toho, že titulární národ se stane ve vlastním státě menšinou a rusky mluvící budou většinou. Argumentem také například bylo, že na území Lotyšska je stále přítomná bývalá sovětská armáda, jejíž vojáci jsou potenciálně neloajální¹⁰⁴, nebo že rusky mluvící by měli prokázat svou loajalitu a závazek Lotyšsku.¹⁰⁵ Vše bylo zastřešeno tezí o právní kontinuitě, podle níž občanství Lotyšska nezaniklo v sovětském období, ale stále existovalo.¹⁰⁶

Problematiku zákona o občanství však Nejvyšší rada přenechala až parlamentu, který byl zvolen v červnu roku 1993. Hlavním argumentem bylo, že lotyšská Nejvyšší rada nemá pravomoci rozhodnout o tak zásadní otázce, protože byla zvolena všemi sovětskými občany, a ne pouze lotyšskými občany.¹⁰⁷

⁹⁹ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 109.

¹⁰⁰ Artis Pabriks, *Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector in Latvia* (United Nations Research Institute for Social Development, 2003), 73, [http://www.unrisd.org/unrisd/website/projects.nsf/\(httpProjects\)/913C94EA1C6A110BC1256C1D00383EEF?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/projects.nsf/(httpProjects)/913C94EA1C6A110BC1256C1D00383EEF?OpenDocument) (staženo 17. 5. 2018).

¹⁰¹ Lieven, *The Baltic Revolution*, 184-185.

¹⁰² Krūma, „Country Report on Citizenship Law: Latvia“, 8.

¹⁰³ Nils Muižnieks, „Government Policy and the Russian Minority“, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 15-16.

¹⁰⁴ Eglitis, *Imagining the Nation*, 72.

¹⁰⁵ Lieven, *The Baltic Revolution*, 308.

¹⁰⁶ Eglitis, *Imagining the Nation*, 106.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 116-117.

1.3.2 Volby do parlamentu roku 1993

Podle ústavy z roku 1922 mají právo volit pouze občané Lotyšska.¹⁰⁸ Volby do jednokomorového parlamentu (Saeimy) roku 1993 byly první svobodné a otevřené volby. Teze o právní kontinuitě byla opět dodržena, protože se nejednalo o volby do I. Saeimy, ale do V. Saiemy (IV. Saeima byla zvolena roku 1931).¹⁰⁹ V těchto volbách již volili pouze lidé, kteří získali automaticky občanství podle rezoluce z října roku 1991.¹¹⁰ Volby proběhly v červnu roku 1993 a zúčastnilo se jich cca 90 % oprávněných voličů.¹¹¹ Stranický systém byl (a stále je) specifický tím, že pro strany neplatí jasné rozdělení na pravicové a levicové, dělí se spíše podle národnosti a podle jejich přístupu k rusky mluvící menšině.¹¹² Podle politologa Anatola Lievena by bylo možné většinu lotyšských stran zařadit jako středopravicové, nicméně jejich postoje k rusky mluvícím je řadí na škále od extremistů až k radikálním nacionalistům.¹¹³

Do Saeimy se po volbách dostalo osm stran. LTF již nekandidovala jako jedna strana, ale rozdělna se do více skupin.¹¹⁴ Volby vyhrála strana Lotyšská cesta (Latvijas Ceļš), získala 36 křesel ze 100 možných. Tato strana byla jednou ze zformovaných z LTF, jejími členy byli zejména populární politikové, strana měla přezdívku „tým hvězd“. Strana byla liberální a otevřená reformám.¹¹⁵ Lotyšská cesta po volbách utvořila menšinovou vládní koalici s Lotyšským svazem zemědělců (Latvijas Zemnieku savienība), který získal 12 křesel, dohromady tak strany měly 48 ze 100 křesel.¹¹⁶

Populární byly i nacionalistické strany, vedle LNNK také strana Vlasti a Svobodě (Tēvzemei un Brīvībai). LNNK volili lidé, kteří hledali nacionalističtější alternativu k Lotyšské cestě, jež by zároveň nebyla tolik spojená s reformními komunisty. Strana Vlasti a Svobodě byla více radikální než LNNK.¹¹⁷ Obě strany však o rusky mluvících imigrantech ze sovětské doby mluvily jako o okupantech, případně říkaly, že tito lidé byli v Lotyšsku protiprávně.¹¹⁸ Strany dohromady získaly

¹⁰⁸ „Ústava Lotyšské republiky“, Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky, kapitola 2, článek, <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> (staženo 12. 2. 2020).

¹⁰⁹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 134-135.

¹¹⁰ Eglitis, *Imagining the Nation*, 75.

¹¹¹ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 70.

¹¹² Brigita Zepa a Inese Šūpule, „Ethnopolitical Tension in Latvia: Factors Facilitating and Impeding Ethnic Accord“, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muiznieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 36.

¹¹³ Lieven, *The Baltic Revolution*, 215.

¹¹⁴ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 67.

¹¹⁵ *Ibid.*, 68-69.

¹¹⁶ Lieven, *The Baltic Revolution*, 301.

¹¹⁷ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 69.

¹¹⁸ Lieven, *The Baltic Revolution*, 307.

21 křesel.¹¹⁹

Stranami, které mají k rusky mluvícím pozitivnější přístup a které se dostaly do V. Saeimy, byly Soulad pro Lotyšsko - obnovení národního hospodářství (Saskaņa Latvijai - Atdzimšana Tautsaimniecībai) a strana Rovná práva (Līdztiesība). Strana Soulad byla založena Jānisem Jurkāsem, který byl prvním ministrem zahraničních věcí obnoveného Lotyšska až do roku 1992, kdy musel rezignovat, protože měl příliš liberální názory na udělení občanství rusky mluvícím. Tento názor se odrážel i v programu strany Soulad. Strana Rovná práva byla reformovanou komunistickou stranou (která byla roku 1991 v Lotyšsku zakázána). Strana se soustředila zejména na ochranu práv a zájmů rusky mluvících v Lotyšsku.¹²⁰ Měla také přímé vztahy s Moskvou, což mohlo podle Davida Galbreatha odradit její potenciální voliče.¹²¹ Tyto strany měly dohromady 20 křesel.¹²²

Do Saeimy se také dostaly Křesťansko-demokratická unie (Kristīgi demokrātiskā savienība) a Strana demokratického středu (Demokrātiskā centra partija).

Premiérem se stal Valdis Birkavs z Lotyšské cesty a prezidentem Guntis Ulmanis z Lotyšského svazu zemědělců, prasnovec meziválečného prezidenta Kārliše Ulmanise. Vláda měla proevropskou orientaci a cíli bylo, mimo jiné, vytvořit zákon o občanství a dosáhnout stažení bývalých sovětských vojsk z území Lotyšska.¹²³

Lotyšská Nejvyšší rada po obnovení nezávislosti schválila rezoluci, kterou bylo obnoveno automaticky občanství pouze těm, kteří měli občanství Lotyšska již roku 1940 a jejich přímým potomkům. Bez lotyšského občanství tak zůstali všichni, kteří do Lotyšska přišli během sovětského období, z velké části rusky mluvící. Tato rezoluce byla přijata v souladu s principem právní kontinuity obnoveného Lotyšska a meziválečné Lotyšské republiky, bylo stanoveno, že občané Lotyšska již existují a není nutné je znovu vymezit. V prvním období do roku 1993 nebyl schválen oficiální zákon o občanství, protože politici Lotyšska nesouhlasili s tím, aby Nejvyšší rada rozhodla o takovém zásadním zákonu. Hlavním argumentem bylo, že Nejvyšší rada byla zvolena všemi obyvateli, tj. i migranty ze sovětských dob, a ne pouze lotyšskými občany. V létě roku 1993 proběhly volby do Parlamentu, byla vytvořena umírněná menšinová vládní koalice, jejímž hlavním úkolem bylo schválit zákon o občanství.

¹¹⁹ Lieven, *The Baltic Revolution*, 301.

¹²⁰ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 69.

¹²¹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 138.

¹²² Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 174.

¹²³ *Ibid.*, 113.

2. Zákon o občanství z roku 1994

2.1 Návrhy zákona o občanství roku 1993 a první schválená varianta

Vláda Lotyšské cesty a Lotyšského svazu zemědělců byla vedena proevropskými politiky, jejichž cílem bylo navrátit Lotyšsko do Evropy.¹²⁴ Tento cíl byl založen na restauracionismu, vláda Lotyšska viděla lotyšskou identitu jako evropskou, která ovšem byla přerušena sovětskou okupací. Cílem Lotyšska (i téměř všech postkomunistických zemí) bylo začlenit se do evropských organizací a znovu se propojit se západní Evropou. Nejdůležitějším úkolem vlády, která vyšla z voleb do V. Saiemy bylo schválit zákon o občanství. Již do poloviny podzimu roku 1993 bylo vytvořeno několik návrhů, jak by zákon mohl vypadat.

Strana Vlasti a svobodě navrhla zákon, který byl velmi nacionalistický, byl ostře proti naturalizaci, dokud jsou na území Lotyšska přítomni bývalí sovětsí vojáci. Nicméně, podle jejich návrhu měla být naturalizace i poté minimální, strana navrhovala, aby lidé, kteří přišli na lotyšské území mezi 1. červencem 1940 a 1. červencem 1992, neměli nárok získat lotyšské občanství; výjimkou by byli pouze lotyšsky mluvící manželé občanů Lotyšska.¹²⁵

Strana LNNK ve svém návrhu naturalizaci umožňovala, nicméně za velmi přísných podmínek. Navrhla vytvořit systém naturalizačních kvót, kdy by každý rok mohlo být naturalizováno pouze 10 % přirozeného přírůstku občanů v loňském roce. Naturalizace podle nich měla začít až roku 1997 a nejdůležitějším požadavkem měla být jazyková znalost.¹²⁶

Argumenty pro přísné podmínky naturalizace byla obrana lotyšského národa a strach z oslabení lotyšského jazyka. Nacionalističtí politikové se také obávali, že by naturalizací mohli projít i nelojální obyvatelé a politická stabilita státu by tak byla ohrožena.¹²⁷ Nacionalistické strany nechtěly, aby se obyvatelé mohli naturalizovat, viděly je spíše jako okupanty, kteří by neměli lotyšské občanství získat vůbec. Nicméně radikální pravice nikdy neměla dostatek moci, aby byla schopná sama schválit restriktivní návrh.¹²⁸

¹²⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 142.

¹²⁵ Eglitis, *Imagining the Nation*, 120.

¹²⁶ *Ibid.*, 120.

¹²⁷ Artis Pabriks, *Ethnic Structure, Inequality and Governance*, 79.

¹²⁸ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 7-8.

Vládní koalice navrhla také zákon se systémem kvót, které by byly stanovené každý rok na základě odhadu demografické situace státu. Kvóty se neměly vztahovat na smíšená manželství, kde manželé byli sezdáni více než pět let, a na obyvatele, kteří se nějakým způsobem zasloužili o lotyšský stát, ti nemuseli projít naturalizační zkouškou. Požadavky na naturalizaci byly následující: deset let pobytu na území Lotyšska, znalost lotyšského jazyka na konverzační úrovni (výjimku z tohoto požadavku měli mít lidé starší 65 let), přísaha loajality státu a legální zdroj příjmu. Z možnosti získat občanství měli být vyloučeni lidé, kteří byli důstojníky sovětské armády nebo byli agenti bezpečnostních služeb cizích zemí.¹²⁹

Strana Soulad pro Lotyšsko představila návrh zákona bez naturalizačních kvót, nicméně její návrh nebyl vůbec zaregistrován k diskuzi v Saeimě.¹³⁰

Křesťansko-demokratická unie také navrhla podobu zákona, ačkoliv měla pouze šest poslanců v Saeimě. Navrhovala, aby naturalizace byla možná až poté, kdy odejdou sovětsí vojáci. Strana odmítla kvóty, chtěla, aby naturalizace byla posuzována podle jednotlivých případů.¹³¹

Sedm z osmi parlamentních stran bylo pro to, aby pouze občané z meziválečné doby získali občanství automaticky, ovšem názory stran se lišily v otázce naturalizace. Pouze strana Rovná práva přišla s návrhem udělit automatické občanství všem obyvatelům s povolením k trvalému pobytu v Lotyšsku, kteří se zde usadili před 4. květnem 1990. Strana také byla proti naturalizačním kvótám.¹³²

V listopadu roku 1993 poslanci Saeimy hlasovali ohledně zákona o občanství a jako nejvíce vhodnou variantu vybrali návrh vládní koalice, který byl schválen 53 hlasy ze 100 možných. Tento návrh byl později poslán Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a Radě Evropy k posouzení.¹³³ Obě organizace se ve svých posudcích vyjádřily proti naturalizačním kvótám, které se později, v březnu roku 1994, rozhodla strana Lotyšská cesta z návrhu odebrat, což však způsobilo krizi vlády. Lotyšský svaz zemědělců váhal, zda má hlasovat pro odstranění naturalizačních kvót z návrhu. Nakonec se však strany dohodly, zástupci Lotyšské cesty si byli vědomi toho,

¹²⁹ Eglitis, *Imagining the Nation*, 120-121.

¹³⁰ Morris, „President, Party and Nationality Policy in Latvia“, 555.

¹³¹ Eglitis, *Imagining the Nation*, 121.

¹³² *Ibid.*, 121.

¹³³ *Ibid.*, 122.

že je nutné schválit zákon co nejdříve, protože tím bude zajištěno, že se Lotyšsko brzy stane členem Rady Evropy.¹³⁴

V červnu 1994 byl schválen návrh zákona o občanství, který opět obsahoval naturalizační kvóty. Naturalizace měla být nejprve povolena lidem, kteří úspěšně prošli středními školami s výukou v lotyštině, případně těm, kteří byli manželi lotyšských občanů po dobu nejméně deseti let. Lidé bez občanství, kterým bylo mezi 16 a 20 lety, se mohli podle návrhu začít naturalizovat od 1. ledna 1996 a ostatní od roku 2000. Roční kvóta naturalizovaných lidí by byla 0,1 % celkového počtu lotyšských občanů, podle deníku Diena by se tímto způsobem stalo každý rok občany cca 1 976 lidí.¹³⁵ Anatol Lieven ve své knize spočítal, že takovým tempem by naturalizace všech rusky mluvících trvala 500 let.¹³⁶ Konference o bezpečnost a spolupráci v Evropě i Rada Evropy schválení návrhu kritizovaly.¹³⁷

Podle politologa J. J. Poulsena, kterého ve své publikaci zmiňují Artis Pabriks a Aldis Purs, se Saeima nechtěla pouštět do nepopulárních rozhodnutí, proto schválila restriktivní zákon o občanství. Elity také neměly morální autoritu a potřebovaly ukázat loajalitu voličům, proto se rozhodly pro nacionalistický postoj.¹³⁸

2.2 Vliv Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

2.2.1 Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě vznikla v roce 1975, roku 1995 byla přetřansformována do Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Konference měla sloužit jako multilaterální fórum pro dialog a vyjednávání mezi východem a západem. Pařížský summit v listopadu roku 1990 vytyčil organizaci nový cíl, organizace se chtěla zapojit do přestavby světa po konci studené války a pomáhat novým státům s výzvami tranzice.¹³⁹ Organizace se zaměřuje na mnoho oblastí, mimo jiné ekonomiku, politiku, ekologii, lidská práva, ochranu demokracie, ochranu národnostní menšin apod.¹⁴⁰ KBSE (OBSE) je aktivní zejména ve třech oblastech:

¹³⁴ Eglitis, *Imagining the Nation*, 123.

¹³⁵ Ibid., 124.

¹³⁶ Lieven, *The Baltic Revolution*, 310.

¹³⁷ Eglitis, *Imagining the Nation*, 124.

¹³⁸ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 77.

¹³⁹ „History“, Oficiální stránka Organizace pro spolupráci a bezpečnost v Evropě, <https://www.osce.org/history> (staženo 12. 2. 2020).

¹⁴⁰ „What we do“, Oficiální stránka OBSE, <https://www.osce.org/what-we-do> (staženo 12. 2. 2020).

podpora posílení dodržování lidských práv a demokratických procesů, posilování a podpora bezpečnosti (například omezování zbraní nebo stažení vojsk) a monitorování konfliktů a řešení krizí.¹⁴¹ Organizace může pouze poskytnout pomoc a přesvědčit stát, aby se přizpůsobil mezinárodním normám a splnil také své závazky vyplývající z mezinárodních smluv, nemá však pravomoc uvalovat sankce.¹⁴²

2.2.2 Zapojení KBSE v Lotyšsku

Lotyšsko se chtělo zapojit do Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě co nejdříve to bude možné, již před obnovením nezávislosti podali představitelé Lotyšska tři přihlášky, ovšem neúspěšně. Členem se Lotyšsko stalo až po obnovení nezávislosti, avšak velmi brzy, 10. září roku 1991. KBSE se téměř okamžitě zapojila do dění v Lotyšsku, protože se její představitelé obávali, že z důvodu specifické demografické situace budou v Lotyšsku probíhat násilné střety mezi rusky mluvícími obyvateli a Lotyši, což se však nestalo.¹⁴³ Na základě ruských nařčení se KBSE rozhodla poslat do Lotyšska experty, aby vyšetřili, zda jsou zde porušována lidská práva rusky mluvících.¹⁴⁴ Organizace se také zapojila do procesu vyjednávání stažení bývalých sovětských vojsk z území Lotyšska a i do monitorování samotného stahování a rozebírání posledních sovětských vojenských zařízení, například radaru u města Skrunda.¹⁴⁵

Jedním ze způsobů, jak mohla KBSE sledovat a ovlivňovat politiku ve státě, byly dlouhodobé mise. Cílem misí bylo pomáhat vládám států s tvorbou legislativy, která by byla v souladu s mezinárodními standardy a také se standardy organizace. Dlouhodobá mise v Lotyšsku byla ustanovena v listopadu 1993, jejím úkolem bylo radit vládě, různým organizacím a institucím v otázce problematiky občanství a zákona o občanství.¹⁴⁶ Kromě monitorování situace mohla mise v Lotyšsku také zajišťovat argumenty západním zemím proti neustálým nařčením Ruské federace, že ve státech Pobaltí jsou porušována lidská práva.¹⁴⁷ Úkolem mise také bylo shromažďovat informace o individuálních případech osob, které měly problémy týkající se občanství.

¹⁴¹ Dzintra Bungas, "OSCE Development Scenarios. Options for Latvia", v *Latvia in International Organisations*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2005), 35.

¹⁴² Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 4-5.

¹⁴³ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 235-236.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 242.

¹⁴⁵ Dzintra Bungas, "OSCE Development Scenarios. Options for Latvia", v *Latvia in International Organisations*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2005), 40.

¹⁴⁶ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 241-242.

¹⁴⁷ Artis Pabriks, *Ethnic Structure, Inequality and Governance*, 84.

Díky těmto informacím mohli členové mise lépe poskytovat rady úřadům a politikům.¹⁴⁸

Dalším způsobem ovlivňování dění byla osoba Vysokého komisaře pro národnostní menšiny. Funkce Vysokého komisaře byla vytvořena roku 1992 na summitu v Helsinkách, prvním komisařem se stal nizozemský politik a diplomat Max van der Stoel. Vysoký komisař má za cíl působit jako nezávislá třetí strana, která je schopná usnadnit spolupráci a vyřešit napětí a problémy. Komisař si nejčastěji vyměňuje korespondenci s ministry, volí cestu tiché diplomacie.¹⁴⁹ Jeho úkolem je také preventivní diplomacie, sleduje dění v jednotlivých zemích a hodnotí situaci, má za cíl identifikovat možná etnická napětí, která by mohla ovlivnit mír, stabilitu nebo přátelské vztahy mezi členskými státy KBSE (OBSE).¹⁵⁰ Komisař vydává doporučení a návrhy, státy je ovšem nemusí přijmout a zavést, nicméně členské státy mají morální povinnost brát jeho názory vážně.¹⁵¹ V Lotyšsku se Vysoký komisař zabýval zejména zákonem o občanství (aby byl v souladu s mezinárodními závazky) a situací rusky mluvících.¹⁵²

2.2.3 Doporučení KBSE ohledně zákona o občanství

Již v lednu roku 1993 se van der Stoel setkal s Anatolijsem Gorbunovsem, předsedou lotyšské Nejvyšší rady, aby s ním prodiskutoval etnickou situaci. Van der Stoel Gorbunovsovi řekl, že nezaznamenal porušování lidských práv nelotyšů. V dubnu roku 1993 poslal dopis ministrovi zahraničí Georgu Andrejevsovi, ve kterém mu sdělil, že 93 % nelotyšů v Lotyšsku žije více než 16 let, tudíž se nedá předpokládat, že by chtěli odejít, a proto je nutné se jejich problematikou zabývat. Zároveň varoval před vyhoštěním obyvatel bez občanství. Van der Stoel v dopise také zdůraznil, že je nutné schválit zákon o občanství co nejdříve, aby lidé bez občanství měli nějakou jistotu. Také doporučoval, aby požadavky na naturalizaci nebyly příliš vysoké, aby je mohli lidé splnit. Navrhoval také, že by vláda mohla pomoci lidem vydáním informační brožury ohledně legislativy, pravidel a postupů naturalizace. Vláda na tento dopis odpověděla,

¹⁴⁸ *CSCE Annual Report 1994*, 1. dubna 1994, 9, dostupné z <https://www.osce.org/secretariat/14569> (staženo 11. 1. 2020).

¹⁴⁹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 238-239.

¹⁵⁰ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 7.

¹⁵¹ Dzintra Bungs, „OSCE Development Scenarios. Options for Latvia“, v *Latvia in International Organisations*, ed. Žaneta Ozoliņa (Rīga: Zinātne, 2005), 43-44.

¹⁵² Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 248.

sdělila van der Stoelovi, že bere jeho doporučení na vědomí a zabývá se jimi. Andrejevski také zdůraznil, že zákon o občanství bude možné schválit až po zvolení V. Saeimy.¹⁵³

Van der Stoel se setkal s prezidentem Ulmanisem v září roku 1993, kdy vyjádřil své pochopení, že situace v Lotyšsku je komplikovaná, opět však doporučoval schválit liberální zákon o občanství co nejdříve. Podle van der Stoela bude zákon působit jako stabilizující prvek lotyšské domácí politiky. Ulmanis mu odvětil, že zákon musí být schválen tak, aby zajistil přežití lotyšského národa a zároveň garantoval práva lidem bez občanství. Také zdůraznil, že znalost lotyštiny je jedním z nejdůležitějších kritérií pro získání občanství.¹⁵⁴

V prosinci 1993 poslal van der Stoel další dopis ministru zahraničí Andrejevskovi, ve kterém komentoval debaty ohledně zákona o občanství. Van der Stoel uvedl, že podle něj by přísný zákon o občanství nebyl dobrým krokem v demokratické tranzici Lotyšska, a proto by byl pro variantu zákona s možností naturalizace pro všechny, kromě těch, kteří představují hrozbu životním zájmům Lotyšska. Zkritizoval však zejména naturalizační kvóty, které by podle něj způsobily velkou nejistotu mezi obyvateli bez nároku na automatické občanství, včetně těch, kteří už v Lotyšsku žijí mnoho let a jsou připraveni se integrovat. Místo naturalizačních kvót navrhl systém tzv. „naturalizačních oken“, kdy by o občanství mohla požádat vždy určitá skupina lidí. Takový systém by zajišťoval postupnou naturalizaci, zároveň by však nelotyši měli určitou jistotu, že mají šanci získat občanství.¹⁵⁵

Van der Stoel také varoval, že vstup do Rady Evropy s podobným zákonem bude složitý.¹⁵⁶ Do schváleného návrhu zákona o občanství v červnu 1994 však komisařova doporučení nebyla promítnuta.

Mise KBSE v Lotyšsku identifikovala Odbor občanství a imigrace, který rozhoduje o udělení povolení k pobytu, jako zdroj problémů pro obyvatele bez občanství. Odbor zamítl udělit několika tisícům lidí žijících v Lotyšsku dlouhodobě

¹⁵³ *Recommendations by the CSCE High Commissioner on National Minorities upon his visits to Estonia, Latvia and Lithuania*, 23. dubna 1993, 7-12 a 15-16 dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30608> (staženo 11. 1. 2020).

¹⁵⁴ Dorodnova, *Challenging Ethnic Democracy*, 30.

¹⁵⁵ *Recommendations by the CSCE High Commissioner on National Minorities about the Latvian Draft Citizenship Law*, 31. ledna 1994, dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30612> (staženo 11. 1. 2020).

¹⁵⁶ Ainārs Lerhis, Andis Kudors a Ivars Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia* (Riga: Centre for East European Studies, 2007), 17.

razítko, které potvrzovalo jejich pobyt ve státě. Pro tyto obyvatele bylo složitější najít si práci, bydlení, případně získat nějaké příspěvky.¹⁵⁷

2.3 Vliv Rady Evropy

2.3.1 Rada Evropy

Rada Evropy založená roku 1949 je jednou z nejstarších a největších evropských organizací (nyní, roku 2020, sdružuje 48 států). Vznikla ze snahy zamezit tomu, aby se v budoucnu opakovala druhá světová válka, proto podle Winstona Churchilla bylo nutné vytvořit organizaci „spojených států evropských“, ve které státy budou spolupracovat. Organizace se zabývá aktivitami v mnoha oblastech: ekonomika, společnost, kultura, věda, právo, ale i lidská práva a základní svobody, již v roce 1950 přijala *Evropskou úmluvu o lidských právech*.¹⁵⁸ Rada Evropy v sobě spojuje klasickou mezinárodní organizaci, kde působí zástupci vlád členských zemí, ale také politické fórum, které je ztělesněno v hlavním poradním orgánu Rady Evropy, Parlamentním shromáždění (PACE). Členské státy samy posílají poslance do PACE.¹⁵⁹ V listopadu 1989 generální tajemnice Rady Evropy Catherine Lalumière prohlásila, že organizace je připravena přijmout všechny země Evropy, pokud ve státech budou schváleny demokratické principy.¹⁶⁰

2.3.2 Zapojení Rady Evropy v Lotyšsku

Lotyšsko se chtělo do Rady Evropy zapojit, protože členství v organizaci zvyšovalo vyhlídky státu na zapojení do Evropského společenství (od roku 1993 Evropská Unie). Členství také může pomoci upevnit nezávislost.¹⁶¹ Lotyšsko podalo přihlášku již v září roku 1991. Rada Evropy monitorovala situaci menšin v Lotyšsku skrze návštěvy delegací Parlamentního shromáždění, ovšem ne tak intenzivně a vytrvale

¹⁵⁷ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 12.

¹⁵⁸ „About the Council of Europe – Overview“, Oficiální stránka sídla Rady Evropy v Jerevanu, <https://www.coe.int/en/web/yerevan/the-coe/about-coe/overview> (staženo 12. 2. 2020).

¹⁵⁹ „Vznik Rady Evropy a její historie“, Stránka pro informace o Radě Evropy v českém jazyce, <http://www.radaevropy.cz/historie-vznik-rady-evropy.html> (staženo 12. 2. 2020).

¹⁶⁰ „About the Council of Europe – Overview“, Oficiální stránka sídla Rady Evropy v Jerevanu, <https://www.coe.int/en/web/yerevan/the-coe/about-coe/overview> (staženo 12. 2. 2020).

¹⁶¹ Ineta Ziemele, „Latvia in the United Nations and the Council of Europe. Using Opportunities Provided by International Law“, v *Latvia in International Organisations*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2005), 16.

jako Vysoký komisař KBSE pro národnostní menšiny. Rada Evropy proto využívala zpráv Vysokého komisaře, aby si udržela v Lotyšsku dohled.¹⁶²

Členství v Radě Evropy bylo pro Lotyšsko důležité, bylo nutné stát se členem co nejdříve, jinak už členem bude i Rusko, které by mohlo případný vstup Lotyšska vetovat.¹⁶³ Nicméně vstup Lotyšska do organizace byl zpožděn zejména kvůli absenci zákona o občanství, dále organizace čekala na důkaz, že je země schopná zorganizovat svobodné a spravedlivé volby. Naopak sousední státy, Estonsko a Litva, se členy staly již roku 1993.¹⁶⁴

2.3.3 Doporučení Rady Evropy ohledně zákona o občanství

Generální tajemnice C. Lalumière navštívila roku 1992 Lotyšsko a vyjádřila podporu tomu, že Lotyšsko chce, aby obyvatelé prošli naturalizací, protože v Lotyšsku je nestandardní situace, kdy menšina přesahuje 10 % obyvatel.¹⁶⁵

V březnu roku 1994 navštívila delegace PACE lotyšskou vládu, aby zhodnotila zákon o občanství a prodiskutovala možný termín vstupu Lotyšska do Rady Evropy. Delegace doporučila, aby byli invalidé zproštěni naturalizačních testů z jazyka a dějin, také aby byl vytvořen speciální Úřad pro naturalizaci. Dále delegace doporučila zabývat se problematikou dětí bez občanství, obyvatel bez státní příslušnosti či dvojího občanství, tato doporučení však nebyla vyslyšena.¹⁶⁶

Rada Evropy nesouhlasila s naturalizačními kvótami, organizace prohlásila, že dokud se Lotyšsko nezbaví zákona, který kvóty obsahuje, tak není možné, aby se stalo členem Rady Evropy.¹⁶⁷

2.4 Vliv dalších mezinárodních organizací

Mezinárodní organizace se do dění v Lotyšsku zapojovaly, nicméně méně intenzivně než KBSE a Rada Evropy. Podle David Galbreatha ztratila například Organizace spojených národů přesvědčovací sílu poté, co se Lotyšsko stalo roku 1991 členem, na rozdíl od KBSE, která byla vlivná i po zapojení Lotyšska. Zapojení

¹⁶² Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 273.

¹⁶³ Eglitis, *Imagining the Nation*, 125.

¹⁶⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 278.

¹⁶⁵ *Ibid.*, 277.

¹⁶⁶ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 5-6.

¹⁶⁷ Eglitis, *Imagining the Nation*, 124.

do Severoatlantské aliance bylo pro Lotyšsko klíčové, organizace se však více zaměřovala na stažení bývalých sovětských vojsk.¹⁶⁸

V dubnu roku 1993 navštívila Lotyšsko delegace Evropského parlamentu, která měla za úkol prověřit obvinění Ruské federace o masovém porušování lidských práv. Delegace nenašla žádné důkazy pro tato tvrzení.¹⁶⁹

Evropská rada v červnu 1994 po setkání na Korfu vyjádřila v závěrech předsednictví znepokojení nad tím, že lotyšský parlament schválil zákon o občanství, který není v souladu s doporučeními KBSE, Vysokého komisaře a Rady Evropy. Evropská rada dodala, že doufá, že zákon bude znovu uvážěn.¹⁷⁰

2.5 Pozměněný zákon o občanství

Strana Lotyšská cesta byla proti kvótám, premiér Valdis Birkavs řekl, že naturalizační kvóty jsou signálem, že Lotyšsko nechce být součástí Evropy, ale raději Společenství nezávislých států¹⁷¹ a zdůraznil, že by „tento zákon neměl bránit cestě Lotyšska do Evropy, což je jediné místo, kde stát může přežít“.¹⁷² Prezident Ulmanis se nakonec rozhodl zákon na doporučení mezinárodních organizací a západních státníků (například švédského nebo italského velvyslance či dopisů vlády Německa, Velké Británie, USA a Francie¹⁷³) vetovat, jeho argumentem bylo, že by zákon izoloval Lotyšsko od ostatních zemí a to by tak muselo své problémy řešit osamoceno. Také zpochybnil systém naturalizačních kvót a řekl, že by takový zákon o občanství mohl vést k situaci, kdy bude na území Lotyšska žít mnoho ruských občanů, protože Ruská federace nabízela lidem bez občanství to ruské.¹⁷⁴ Zákon byl vrácen Saeimē, která jej musela přepracovat.

Strany LNNK a Vlasti a svobodě stále trvaly na tom, že kvóty jsou nezbytné pro přežití lotyšského národa a udržení lotyšského Lotyšska. Také kritizovaly, že se Evropa příliš zapojuje do řešení vnitřních záležitostí Lotyšska.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 281-283.

¹⁶⁹ Ibid., 265.

¹⁷⁰ *European Council at Corfu, Presidency conclusions*, 24-25. června 1994, dostupné z <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/1993-2003/> (staženo 11. 1. 2020).

¹⁷¹ Eglitis, *Imagining the Nation*, 124.

¹⁷² Lowell Barrington, „The Domestic and International Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States“, *Europe-Asia Studies* 47, č. 5 (červenec 1995): 754, <http://www.jstor.org> (staženo 17. 5. 2018).

¹⁷³ Ibid., 754.

¹⁷⁴ Eglitis, *Imagining the Nation*, 125.

¹⁷⁵ Ibid., 125.

Pozměněný zákon byl nakonec přijat v červenci roku 1994, 58 hlasů bylo pro a 21 proti.¹⁷⁶ Automatické občanství získali lidé, kteří byli občany Lotyšska před 17. červnem 1940 a jejich potomci; lidé, kteří získali občanství naturalizací; děti nalezené na území Lotyšska, jejichž rodiče nejsou známí; děti bez rodičů v lotyšských sirotčincích nebo internátních školách a děti lotyšských občanů.¹⁷⁷

Kritéria pro naturalizaci byla stanovena následovně: žadatel musí mít trvalý pobyt v Lotyšsku po dobu nejméně pěti let (pět let od 4. května 1990, nebo od doby, kdy bylo žadateli uděleno povolení k trvalému pobytu); musí ovládat lotyšský jazyk, znát základní principy lotyšské ústavy, hymnu a dějiny Lotyšska; musí složit přísahu věrnosti Lotyšsku, odmítnout dřívější občanství (dvojí občanství nebylo povoleno) a mít legální zdroj příjmů.¹⁷⁸ Jazykové zkoušky byli zproštěni lidé, kteří prošli školami, ve kterých se učily předměty v lotyštině, a invalidé kategorie I.¹⁷⁹

Požádat o udělení občanství nemohli například lidé, kteří pracovali v cizích bezpečnostních službách či cizí státní správě; jsou demobilizovanými důstojníky sovětské armády; byli agenty nebo zaměstnanci KGB; propagovali fašismus, komunismus nebo jiné totalitní ideologie; lidé, kteří se pomocí neústavních metod snažili zabránit nezávislosti Lotyšské republiky a další.¹⁸⁰

Zákonem byl nastaven systém tzv. „naturalizačních oken“, který určoval, kdy mají různé skupiny obyvatel možnost požádat o naturalizaci. Tento systém podporoval komisař Max van der Stoel. Od roku 1995 mohli o naturalizaci požádat členové rodiny občana, mezi lety 1996 a 2000 ti, kteří se v Lotyšsku narodili, nejprve ti nejmladší ve věku 16-20 let (od roku 1996), poté skupiny odstupňované po 5 letech. Roku 2000 mohli o naturalizaci požádat všichni narození v Lotyšsku. Ti, kteří se v Lotyšsku nenarodili, museli s žádostí o naturalizaci počkat až do roku 2001, kdy mohli žádost podat nejprve ti, kteří na území Lotyšska vstoupili v dětském věku, poté ti, kterým bylo v době vstupu méně než 30 let a od roku 2003 všichni.¹⁸¹ Děti naturalizovaných získaly občanství s nimi.¹⁸²

¹⁷⁶ Eglitis, *Imagining the Nation*, 126.

¹⁷⁷ „Zákon o občanství“, 22. července 1994, Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky, článek 2, http://m.likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums?version_date=25.08.1994 (staženo 11. 1. 2020).

¹⁷⁸ Ibid., článek 12.

¹⁷⁹ Ibid., článek 21.

¹⁸⁰ Ibid., článek 11.

¹⁸¹ Ibid., článek 14.

¹⁸² Ibid., článek 15.

Kvůli tomuto systému vznikaly v Lotyšsku případy, kdy například již integrovaní obyvatelé Lotyšska museli požádat o naturalizaci daleko později než ti méně integrovaní.¹⁸³ Argumentem pro naturalizační okna byl strach, že naturalizace nebude probíhat hladce, že budou úřady přehlcené.

Strany Vlasti a svobodě a LNNK hlasovaly proti návrhu, považovaly naturalizační kvóty za nutné a prohlašovaly, že takovým zákonem se Lotyšsko integruje do Ruska. Snažily se získat dostatek podpisů pro petici o konání národního referenda pro další alternativní návrh zákona, to se ovšem nepovedlo.¹⁸⁴

Předseda Lotyšské cesty Andrej Pantelějevs byl spokojen se zákonem, vyjádřil se, že zákon je cestou k integraci a k tomu, že se Lotyšsko stane plnohodnotným stabilním členem evropské komunity.¹⁸⁵

Evropské organizace vítaly zejména změnu, kdy byl systém naturalizačních kvót nahrazen naturalizačními okny.¹⁸⁶ Mezinárodní organizace výrazně přispěly k tomu, že se lotyšská legislativa liberalizovala a přiblížila se demokratickým standardům. Van der Stoel poté doporučil, aby se Lotyšsko stalo členem Rady Evropy.¹⁸⁷ Rada Evropy potvrdila, že lotyšská legislativa o občanství je v souladu s evropskými standardy, a proto se Lotyšsko může stát členem organizace, což se stalo v únoru 1995. Členství v Radě Evropy je mezinárodním uznáním, že Lotyšsko udělalo něco pro konsolidaci demokracie.¹⁸⁸ KBSE, lotyšští politikové i další uznali, že lotyšská touha stát se členem Rady Evropy byla hlavní motivací zbavit zákon o občanství systému kvót.¹⁸⁹

Strany parlamentu předložily na podzim roku 1993 své návrhy na podobu zákona o občanství. Téměř všechny potvrdily, že automatické občanství mají získat pouze lidé, kteří občanství měli již před rokem 1940 a jejich přímí potomci. Ostatní měli mít možnost naturalizovat se, ovšem první schválená verze zákona obsahovala i přes protesty KBSE a Rady Evropy systém naturalizačních kvót, který by velmi zpomalil proces naturalizace a problém s neobčany by přetrvával. Organizace proto doporučily prezidentovi Ulmanisovi zákon vetovat, což se také stalo.

Změněný návrh zákona byl schválen v červenci roku 1994, systém

¹⁸³ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 175.

¹⁸⁴ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 117.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 25-26.

¹⁸⁶ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 218.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 252 a 279.

¹⁸⁸ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 118.

¹⁸⁹ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 7.

naturalizačních kvót byl nahrazen systémem tzv. „naturalizačních oken“, který určoval, že každý rok mohla žádost o občanství podat určitá věková skupina obyvatel (systém začínal nejmladšími v roce 1996 a končil po roce 2000 těmi, kteří se v Lotyšsku nenarodili). Zákonem byla také určena pravidla naturalizace, jednalo se o minimálně pět let pobytu na území Lotyšska, zkoušku z lotyšského jazyka, dějin a základních principů ústavy; žadatel také musel mít legální zdroj příjmů a nepatřit do skupiny obyvatel, která požádat nemohla. Zákon byl změněn v souladu s doporučeními Rady Evropy a Vysokého komisaře KBSE pro národnostní menšiny. Lotyšsko se později díky schválení změněného zákona a následování doporučení stalo členem Rady Evropy.

3. Zákon o občanství z roku 1998

3.1 Politický vývoj v Lotyšsku mezi lety 1994 a 1998

Na přelomu září a října roku 1995 proběhly v Lotyšsku volby do VI. Saeimy, do parlamentu se dostalo devět stran. Vládní koalici utvořilo sedm stran: Demokratická strana „Hospodář“, Lotyšská cesta, Vlasti a svobodě, LNNK, Lotyšský svaz zemědělců, Lotyšská strana zelených a Strana lotyšské jednoty. Demokratická strana Hospodář (Saimnieks) vznikla roku 1994 a ve volbách 1995 získala nejvíce hlasů.¹⁹⁰ Mimo vládu zůstaly radikální nacionalistická strana Hnutí pro Lotyšsko, Lotyšská socialistická strana a Strana lidového souladu (Lotyšská strana zelených kandidovala společně s LNNK).¹⁹¹

Premiérem se stal nestraník Andris Šķēle, koalice nebyla stabilní, strany mezi sebou měly neshody. V únoru roku 1997 z vlády odešla strana Strana lotyšské jednoty. V létě roku 1997 vláda padla kvůli korupčnímu skandálu a byla vytvořena nová pod vedením Guntarse Krastse ze strany Vlasti a Svobodě, ve které byly strany Vlasti a svobodě a LNNK spojeny v jeden blok, aby měly větší vliv. Dalšími stranami vlády od srpna roku 1997 byly Lotyšská cesta, Lotyšský svaz zemědělců, Demokratická strana „Hospodář“ a Křesťanská lidová strana.¹⁹²

Strana lotyšské jednoty byla populistická strana založená roku 1992 a členy byli převážně bývalí komunisté. Po rozpadu koalice roku 1997 většina členů stranu opustila a přešla do Lotyšského zemědělského svazu. Demokratická strana Hospodář byla středo-levicová a podporovala lokální průmysl. Obě strany měly díky svým socioekonomickým programům podporu jak Lotyšů, tak rusky mluvících.¹⁹³

V roce 1995 vydala lotyšská vláda dokument, ve kterém byly formulovány nejdůležitější cíle a zásady zahraniční politiky. Lotyšsko tak formálně deklarovalo svoji již praktikovanou politiku. Nejvýznamnějším cílem byla ochrana nezávislosti, aby již nikdy nebyla ztracena, čehož může být dosaženo pouze integrací do evropských bezpečnostních, politických a ekonomických struktur a také aktivní účastí v globálních

¹⁹⁰ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 143-146.

¹⁹¹ „6. Saeimas vēlēšanas“, Oficiální stránka Ústřední volební komise, <https://www.cvk.lv/lv/velesanas/saeimas-velesanas/6-saeimas-velesanas> (staženo 4. 4. 2020).

¹⁹² Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 143-146.

¹⁹³ Hermann Smith-Sivertsen, „Latvia“ v *The handbook of political change in Eastern Europe*, ed. Frank H. Aarebrot, Sten Berglund a Joakim Ekman (Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, 2003), 100-102.

politických procesech.¹⁹⁴ Pro udržení nezávislosti je také nutná parlamentní demokracie, domácí stabilita a tržní ekonomika. Členství v NATO a EU bylo stanoveno jako priorita, protože díky těmto organizacím může být zajištěna nejen nezávislost, ale i bezpečnost Lotyšska. Také jsou důležité vztahy se Spojenými státy americkými, se státy Pobaltí, se severskými státy, s Polskem a s Německem. Zahraniční politika Lotyšska tak byla velmi zaměřená na euroatlantickou spolupráci. Cílem také bylo mít dobré vztahy s Ruskem. V srpnu roku 1994 bylo dokončeno stažení ruských vojsk z území Lotyšska.¹⁹⁵ Ve státě však do roku 1998 zůstávali ruští vojáci jako obsluha radarové stanice Skrunda.

3.2 Vývoj debat o zákoně o občanství v Lotyšsku po roce 1994

Jednou z podmínek koaliční smlouvy vlády zformované po volbách do VI. Saeimy roku 1995 bylo, že se koalice nepokusí změnit zákon o občanství.¹⁹⁶ Strany jako Lotyšská cesta či Hospodář byly pro liberalizaci zákona, ale blok Vlasti a svobodě a LNNK byl vždy proti, blokoval rozhodnutí a hrozil pádem vlády, případně jinou nestabilitou.¹⁹⁷ Společný blok stran Vlasti a svobodě a LNNK, který vznikl roku 1997, si do svého programu dal cíl vytvořit „lotyšské Lotyšsko“, zpřísnit naturalizaci neobčanů a podpořit repatriaci „imigrantů a jejich potomků“.¹⁹⁸ Již před rokem 1996 se strana Vlasti a svobodě snažila získat dostatek podpisů pro svůj návrh vrátit se k systému naturalizačních kvót, kdy by počet nových občanů nepřesáhl 0,1 % počtu všech občanů za předešlý rok.¹⁹⁹

Nejistá národnostní situace neskončila s přijetím zákona o občanství roku 1994. Zákon byl velmi restriktivní a proces naturalizace byl pomalý, proto mohli obyvatelé bez občanství propadat apatii.²⁰⁰ Roku 1995 bylo neobčanů stále celkem 740 231.²⁰¹ Ačkoliv se lotyšská vláda bála, že po roce 1995 podá žádost o občanství mnoho neobčanů a proces by neproběhl hladce, stal se opak.²⁰² Mezi lety 1995 a 1998 mohlo

¹⁹⁴ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 124.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 124-125.

¹⁹⁶ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 147.

¹⁹⁷ *Ibid.*, 177.

¹⁹⁸ Ilga Apine, “Researchers of Social Processes in Latvia about Political Nation and National Identity in 1995-2010”, v *Ethnicity. Towards the Politics of Recognition in Latvia: 1991-2012*, ed. Vladislavs Volkovs, Deniss Hanovs a Inese Runce (Riga: Zinātne, 2013), 85-86.

¹⁹⁹ Dorodnova, *Challenging Ethnic Democracy*, 44.

²⁰⁰ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 78.

²⁰¹ Nils Muižnieks, “Government Policy and the Russian Minority”, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 17.

²⁰² Krūma, „Country Report on Citizenship Law: Latvia“, 6.

o naturalizaci požádat cca 200 000 neobčanů, ale jen méně než 17 000 tak učinilo.²⁰³ Systém „naturalizačních oken“ se ukázal být nepotřebnou překážkou naturalizace.

Důvody pro extrémně malý počet žádostí mohly být nedostatečná znalost lotyšského jazyka a dějin, nedostatek informací ohledně naturalizační zkoušky a nedostatek motivace.²⁰⁴ Zkouška také mohla být pro některé příliš nákladná, poplatek byl nejdříve 30 lotyšských latů (což bylo cca 53 amerických dolarů).²⁰⁵ Neobčané také nemuseli absolvovat povinnou vojenskou službu a bylo pro ně snazší cestovat do Ruska, jelikož měli stále staré sovětské pasy.²⁰⁶ Podle autora J. Rislakki někteří neobčané také nechtěli žádat o občanství z principu, byli přesvědčeni o tom, že by měli dostat občanství automaticky a že žádat o něj je ponižující.²⁰⁷

V březnu roku 1995 byly přijaty dodatky k zákonu, kterými bylo etnickým Lotyšům, kteří mají trvalý pobyt v Lotyšsku, a obyvatelům, kteří prošli obecným vzděláváním v lotyšském jazyce, povoleno nezúčastnit se zkoušky z jazyka.²⁰⁸

Právní status neobčanů byl nastaven zákonem *O statutu občanů bývalého Sovětského svazu, kteří nejsou občany Lotyšska ani jiného státu*, který byl přijat v dubnu roku 1995 (tehdy stále za vlády vzešlé ze V. Saeimy). Tímto zákonem byl neobčanům poskytnut ekvivalent trvalého pobytu, zajištěna právní ochrana lotyšským státem, neobčané mohou v Lotyšsku pracovat a stát je ochrání v případě nouze. Neobčané také mohou získat dokument k cestování, neobčanské pasy se začaly vydávat roku 1997. To velmi usnadnilo situaci neobčanů, měli záruku, že mohli bez obav opustit Lotyšsko, protože se do něj budou moci vrátit. Jejich staré sovětské pasy totiž měly přestat platit v březnu roku 2000 (nicméně roku 2002 stále cca 19 000 lidí používalo sovětské pasy). Neobčané také mají nárok na lotyšskou diplomatickou ochranu.²⁰⁹ Neobčané nejsou bráni jako cizinci nebo osoby bez státní příslušnosti, ale mají blíže k občanům.²¹⁰

Několik práv a povinností odlišuje neobčany od občanů, nemohou například pracovat na většině pozic ve státní správě a nemohli vykonávat povinnou vojenskou

²⁰³ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 78.

²⁰⁴ Nils Muižnieks, „Government Policy and the Russian Minority“, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 17.

²⁰⁵ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 119.

²⁰⁶ Krūma, „Country Report on Citizenship Law: Latvia“, 6.

²⁰⁷ Rislakki, *The Case for Latvia*, 47-48.

²⁰⁸ Carol Schmid, „Identity, Ethnic Conflict, Citizenship and Language in the ‘New Europe’: The Case of Latvia“, *American Sociological Association Conference Papers 1* (2006): 5-6, <http://web.b.ebscohost.com/> (staženo 17. 5. 2018).

²⁰⁹ Krūma, „Country Report on Citizenship Law: Latvia“, 9.

²¹⁰ Ilze Brands Kehris, „Citizenship, Participation and Representation“, v *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, ed. Nils Muižnieks (Riga: University of Latvia Press, 2010), 98.

službu.²¹¹ Hlavním rozdílem mezi občany a neobčany je, že neobčané nemají volební právo, nemohou volit, ani být voleni (ani v komunálních volbách, což je například v Estonsku možné). Lotyšští politikové toto rozhodnutí odůvodňovali tak, že kdyby neobčané mohli volit, pro žádosti o občanství by již byla malá motivace.²¹²

Status neobčanů byl původně zaveden jako dočasný, dokud všichni nezískají občanství. Lidé, kteří byli spojeni se sovětskou armádou a do Lotyšska přišli z důvodu výkonu své služby, nemohli získat status neobčana.²¹³

V létě roku 1997 prezident Guntis Ulmanis prohlásil, že chce snížit počet cizinců v Lotyšsku z 30 na 10 %.²¹⁴ Nazýval systém tzv. „naturalizačních oken“ zastaralým, kritizoval, že brání starším obyvatelům stát se občany.²¹⁵ Do konce roku 1997 předložila Strana lidového souladu návrhy dodatků k zákonu o občanství, chtěla například, aby děti narozené po obnovení nezávislosti dostaly občanství automaticky, aby byla odstraněna věková omezení naturalizace a aby byla jazyková zkouška zjednodušena pro penzisty. Tento návrh však v Saeimē zablokoval blok Vlasti a Svobodě s LNNK.²¹⁶

Nacionalistické strany nesouhlasily s přílišným posloucháním doporučení van der Stoela, protože byl podle nich až moc ovlivněný Ruskem. Naopak strany, které byly pro dodatky o občanství, prohlašovaly, že nejlepší cesta, jak vzdorovat ruskému tlaku, je řídit se evropskými doporučeními.²¹⁷

3.3 Doporučení OBSE k liberalizaci zákona o občanství

Po přijetí zákona o občanství roku 1994 se Vysoký komisař soustředil na problematiku naturalizace a vydávání povolení k trvalému pobytu. V lednu roku 1996 navštívil Max van der Stoel Lotyšsko, aby zhodnotil proces naturalizace a vydal řadu doporučení. Navrhoval, aby byl poplatek za naturalizaci snížen a také aby byly zkoušky z jazyka a dějin zjednodušeny, protože po obyvatelích je požadováno více než základní vzdělání. Navrhl také, aby byly body z ústní a písemné jazykové zkoušky

²¹¹ Nils Muižnieks, „Government Policy and the Russian Minority“, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 16.

²¹² Rislakki, *The Case for Latvia*, 49.

²¹³ Krūma, „Country Report on Citizenship Law: Latvia“, 8.

²¹⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 147.

²¹⁵ Morris, „President, Party and Nationality Policy in Latvia“, 545.

²¹⁶ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 176-177.

²¹⁷ Schulze, „Does Russia Matter?“, 265.

sčítány, aby nebylo nutné projít oběma částmi zvlášť.²¹⁸

Van der Stoel se zasadil také o to, aby lotyšská vláda vydala informativní brožuru, která měla usnadňovat situaci žadatelům o naturalizaci. Publikace *Základní témata lotyšských dějin a ústavní principy* byla vydána v lotyštině, v ruském a anglickém jazyce byla v brožuře pouze shrnutí. Doporučoval také snížení poplatku za naturalizaci, vláda poplatek snížila o 50 % pro studenty do 20 let a také pro sirotky.²¹⁹

V říjnu roku 1996 navštívil van der Stoel opět Lotyšsko. Upozornil politiky, že zpoždění udělování neobčanských pasů a povolení k pobytu může povzbudit občany k tomu, aby požádali o občanství jiný stát. Věnoval se také nízkému počtu žádostí o občanství roku 1995, lotyšská vláda předpokládala, že počet bude mnohem větší. Van der Stoel prohlásil, že vzhledem k této situaci již není nutné omezovat počet žadatelů a řekl, že doufá, že lotyšská vláda začne uvažovat o zrušení systému tzv. „naturalizačních oken“.²²⁰ Ministr zahraničních věcí Valdis Birkavs ve své odpovědi zdůraznil, že vyjednávání o dodatcích k zákonu o občanství bude zpožděno, protože je v zemi složitá politická situace.²²¹

V dubnu roku 1997 Van der Stoel také kritizoval zkoušku z dějin, že je příliš složitá a že může odrazovat žadatele od podání žádosti. Svoje tvrzení podložil argumentem, že žádost o naturalizaci podala pouze 4 % obyvatel, kteří v roce 1997 mohli o občanství požádat. Také zdůraznil, že i většina občanů Nizozemska by propadla u testu z dějin a právního řádu své země.²²² Proti jeho tvrzením protestovala ředitelka Úřadu pro naturalizaci Eišenija Aldermane, tvrdila, že test z dějin není složitý a že žadatelé o občanství si často vůbec nehledají informace. Oproti tomu prohlásila, že neobčané se spíše nesnaží občanství získat, aby se vyhnuli povinné službě v lotyšské armádě.²²³ Naopak lídr Strany lidového souladu Jānis Jurkāns souhlasil s van der Stoelem, že testy překáží integraci neobčanů.²²⁴

Ve svém dopise ministrovi zahraničních věcí Birkavsovi z května roku 1997 zaslal vysoký komisař další poznatky. Poukázal na to, že v Lotyšsku tvořilo stále více

²¹⁸ *Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship*, 14. března 1996, dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30618> (staženo 11. 1. 2020).

²¹⁹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 254.

²²⁰ *Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship*, 28. října 1996, dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30620> (staženo 11. 1. 2020).

²²¹ *Ibid.*

²²² Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 256.

²²³ *Ibid.*, 256.

²²⁴ *Ibid.*, 256.

než 28 % populace neobčané, a kritizoval systém tzv. „naturalizačních oken“, který je jedním z důvodů stagnace naturalizační procedury.²²⁵ Napsal například, že motivací pro lidi nežádat o občanství může být povinná vojenská služba a vízová povinnost při cestách do Ruské federace. Nicméně jako nejzávažnější překážku pro neobčany viděl zkoušku z jazyka, navrhoval proto i mezinárodní pomoc s jazykovými kurzy.²²⁶ Van der Stoel napsal, že ačkoliv 90 % žadatelů projde testem z dějin a ústavy úspěšně, ostatní jsou stále nejistí. Za příliš složitou považoval také zkoušku z dějin, například napsal, že nerozumí, „proč musí žadatelé o občanství znát vzdělávací politiku v Livonsku v 17. století pod nadvládou Švédů“.²²⁷

Dále van der Stoel doporučoval snížení naturalizačního poplatku pro obyvatele s nižším příjmem a udělení občanství dětem osob bez státní příslušnosti. Zdůrazňoval, že by měl být brán v potaz nejlepší zájem dítěte, což neplatilo v případě obdržení ruského občanství. Rusko je stát, kde dítě pravděpodobně nikdy žít nebude, proto není v jeho zájmu získat ruské občanství, naopak, dítě by mělo získat občanství lotyšské, neboť bude pravděpodobně žít v Lotyšsku. Také vyvrátil argument, že rodiče dětí měli možnost získat ruské občanství, takže bylo vlastně vše v pořádku, zdůraznil, že to nebyla možnost, ale pro některé spíše povinnost.²²⁸ Navrhl, aby děti nezískaly občanství automaticky, ale aby o to jejich rodiče museli požádat.²²⁹

Birkavs van der Stoela ve své odpovědi ujistil, že naturalizační poplatky budou sníženy. Na druhou stranu poukázal na vysokou úspěšnost u testů, tudíž je nepovažoval za příliš obtížné. Tvrdil také, že práva dětí bez občanství nejsou nijak krácena, protože se na ně nevztahuje absence volebního práva a nemožnost pracovat v určitých profesích.²³⁰

Nejen van der Stoel měl výhrady k tempu naturalizace, i vedoucí mise OBSE

²²⁵ *Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship*, 23. května 1997, dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30631> (staženo 11. 1. 2020).

²²⁶ Ibid.

Pozn: V brožuře *Základní témata lotyšských dějin a ústavní principy* je švédská vzdělávací politika zmíněna velmi okrajově v rámci kulturního života. Je tam zmíněno, že za švédské vlády v Livonsku vznikaly farní školy a roku 1932 byla založena vysoká škola *Academia Gustaviana*, která se později stala univerzitou v Tartu. Tyto informace jsou však dostupné pouze v lotyšském jazyce, shrnutí v ruštině a angličtině zmiňuje pouze farní školy. Viz. Jānis Taurēns, *Latvijas vēstures pamatjautājumi un valsts konstitucionālie principi*, (Rīga: Latvijas Republika Naturalizācijas pārvalde, 1996), 51-52 a 56-57.

²²⁷ *Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship*, 23. května 1997, dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30631> (staženo 11. 1. 2020).

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ *Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship*, 23. května 1997, dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30631> (staženo 11. 1. 2020).

v Lotyšsku Charles Magee doporučil při svém odchodu z funkce, aby byl naturalizační proces snazší a rychlejší. Prohlásil, že rozhodnutí pozměnit zákon by mohlo uspíšit lotyšské přistoupení k Evropské unii. I jeho nástupce Richard Samuel se snažil přesvědčit ministra zahraničí, aby byla naturalizace urychlena.²³¹ Mise OBSE byla na konci roku 1997 zapojená do výzkumného projektu „*K občanské společnosti*“, který měl zjistit, proč o naturalizaci požádalo tak málo obyvatel. Jedním z faktorů byl podle výzkumu právě systém oken, který například zabraňoval rodinám, aby se hlásily společně.²³²

3.4 Doporučení Rady Evropy k liberalizaci zákona o občanství

Rada Evropy byla jednou z organizací, která roku 1998 vyzývala Lotyšsko ke změnám zákona o občanství. Výbor PACE vedený Terry Davisem vydal v březnu roku 1998 prohlášení, ve kterém zkritizoval, že Lotyšsko během 7 let od nezávislosti nebylo schopné úspěšně integrovat neobčany. Jako problém výbor také viděl děti, které nemají občanství. Parlamentní shromáždění v listopadu roku 1998 konstatovalo, že Lotyšsko nebylo zařazeno do vlny rychlé integrace, protože nezvládlo integrovat rusky mluvící komunitu.²³³

3.5 Doporučení Evropské unie k liberalizaci zákona o občanství

3.5.1 Zapojení EU v Lotyšsku

Hlavním cílem zahraniční politiky Lotyšska bylo zapojení do evropských organizací, zejména do Evropské unie. Lotyšsko požádalo o vstup do EU již v říjnu roku 1995. Jedním z problémů, kterým se Lotyšsko před vstupem muselo zabývat, byla početná rusky mluvící menšina. Pro Evropskou unii však podle David Galbreathe byla vždy důležitější ekonomika a právní řád, nicméně i tato organizace se menšinami zabývala. Evropská unie nebyla v Lotyšsku tak aktivní jako OBSE či Rada Evropy, také ve státě neměla dlouhodobou misi.²³⁴ EU spíše spolupracovala s výše zmíněnými organizacemi a jejich misemi, případně do země vyslala delegace.²³⁵ Komunikovat s politiky Lotyšska mohla EU také skrze Evropského komisaře pro vnější vztahy se střední a východní Evropou, do roku 1999 tuto funkci zastával nizozemský politik Hans

²³¹ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 15-16.

²³² Ibid., 16.

²³³ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 280.

²³⁴ Ibid., 263, 265.

²³⁵ Ibid., 266.

van den Broek.²³⁶

Evropská rada roku 1993 na summitu v Kodani nastavila politická a ekonomická kritéria pro kandidátské země, která je nutno dodržet, aby se stát mohl stát členem EU.²³⁷ Podle tzv. kodaňských kritérií je nutné, aby v zemi byly stabilní instituce zajišťující demokracii, právní stát, lidská práva, respektování a ochranu menšin. Státy musí mít funkční tržní ekonomiku a schopnost zvládnout konkurenční tlak a tržní síly uvnitř EU. Země také musí být schopná dostát závazkům, které plynou z členství v EU, včetně dodržování cílů politické, hospodářské a měnové unie.²³⁸

Roku 1995 Výbor pro zahraniční věci, bezpečnost a obrannou politiku Evropského parlamentu ve zprávě deklaroval, že region Pobaltí je místem, kde EU hraničí s Ruskem, proto má toto území speciální bezpečnostní význam, a proto je nutné asistovat při demokratizaci a podporovat integraci ruský mluvících. Je také nutné, aby tento region byl stabilní.²³⁹ Čím více se Lotyšsko přibližovalo členství v EU, tím více se zvyšoval tlak na vládu liberalizovat politiky spojené s menšinami.²⁴⁰

3.5.2 Doporučení EU

V říjnu roku 1995 Výbor pro zahraniční věci, bezpečnost a obrannou politiku Evropského parlamentu ve své zprávě ohledně návrhu uzavřít s Lotyšskem smlouvu, napsal, že poplatek za naturalizaci je poměrně vysoký (60 dolarů), když bylo vzato v potaz, že důchod v Lotyšsku byl 60 dolarů měsíčně. Výbor také napsal, že doufá, že bližší ekonomické a politické vazby EU a Lotyšska mohou ovlivnit vyřešení citlivé menšinové otázky.²⁴¹

²³⁶ David J. Galbreath, „International Sources of Domestic Policy: Europe and Latvia in the context of minority rights“, *Workshop International Organisations and Policy Implementation* (2004): 15, <https://ecpr.eu/events/paperdetails.aspx?paperid=13649&eventid=49> (staženo 17. 5. 2018).

²³⁷ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 142.

²³⁸ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 18-19.

²³⁹ *Report on the Commission Communication to the Council on "Orientations for a Union approach towards the Baltic Sea Region - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*, 22. června 1995, dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020), 20.

²⁴⁰ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 266-267.

²⁴¹ *Report on the proposal for a Council and Commission Decision on the conclusion of the Europe Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Latvia, of the other part - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*, 17. října 1995, dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020), 9, 12.

Hlavním dokumentem, který Evropská unie ohledně Lotyšska vydala a který měl vliv na změny zákona o občanství v Lotyšsku, byl dokument *Agenda 2000 – Posudek Komise o lotyšské přihlášce o členství v EU*, vydaný v červenci roku 1997, ve kterém Evropská komise zhodnotila lotyšskou situaci a vyhlídky na členství.²⁴² V souvislosti s občanstvím a příslušnou legislativou bylo Lotyšsko v tomto posudku kritizováno za pomalý proces naturalizace způsobený systémem tzv. „naturalizačních oken“, který už je podle Evropské komise nepotřebný, protože žádostí o občanství je málo. Komise také doporučila, aby lotyšské úřady usnadnily systém naturalizace pro děti bez státní příslušnosti a aby byly naturalizační zkoušky zjednodušeny.²⁴³

Na druhou stranu, Evropská komise uznala, že práva ruský mluvících jsou chráněna a respektována, i když je stále nutné vyřešit nějaké problémy.²⁴⁴ Všeobecně Komise zkonstatovala, že v Lotyšsku nejsou žádné významné problémy s ochranou základních práv, Lotyšsko je demokratickou zemí se stabilními institucemi, které zajišťují právní stát a lidská práva. Do budoucna však musí být urychlen naturalizační proces, aby se ruský mluvící mohli integrovat.²⁴⁵ Komise také určila, že přístupová jednání s Lotyšskem mohou začít tehdy, až Lotyšsko dostatečně splní kodaňská kritéria.²⁴⁶

Téhož roku byly jako země, se kterými je možné zahájit přístupová jednání doporučeny Estonsko, Československo, Maďarsko, Polsko a Slovinsko, ovšem Lotyšsko ne. Estonsko bylo odlišné tím, že více následovalo doporučení OBSE a Rady Evropy, nicméně také mělo rozvinutější ekonomiku.²⁴⁷ Zároveň se podle Galbreatha nedalo říci, že by Lotyšsko bylo za Estonskem velmi zpožděno ekonomicky, problémem byl spíše velmi přísný zákon o občanství.²⁴⁸

Zpráva Výboru pro zahraniční věci, bezpečnost a obrannou politiku Evropského parlamentu z března roku 1998 doporučila, aby naturalizační testy byly zjednodušeny a celý proces naturalizace byl urychlen. Evropský parlament jako hlavní problém viděl integraci neobčanů a vyzval Evropskou komisi, aby proces posuzování naturalizačních

²⁴² *Agenda 2000. Commission opinion on Latvia's application for membership of the European Union*, 17. října 1997, dostupné z <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/97394e72-7ba8-44ed-aa9b-9d5df4d3dc96> (staženo 11. 1. 2020), 6.

²⁴³ *Ibid.*, 19.

²⁴⁴ *Ibid.*, 20.

²⁴⁵ *Ibid.*, 21.

²⁴⁶ *Ibid.*, 114.

²⁴⁷ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 266.

²⁴⁸ *Ibid.*, 268.

procedur začlenila do krátkodobých cílů.²⁴⁹

Rada Evropské unie roku 1998 doporučila, aby Lotyšsko usnadnilo naturalizační proces, protože poté budou neobčané lépe integrování, a aby byl zlepšen systém jazykových kurzů pro obyvatele, kteří nemluví lotyšsky.²⁵⁰

Evropská komise začala roku 1998 vydávat pravidelné zprávy o státech, které se chtěly stát členy organizace, v nich hodnotila zavádění kodaňských kritérií a stav ekonomiky, právního státu, lidských práv, ochrany menšin apod.²⁵¹ Pro své zprávy komise přebírala informace od Rady Evropy, OBSE, mezinárodních finančních organizací a nevládních organizací. Snažila se tak získat co nejvíce zdrojů a pohledů na věc.²⁵²

3.6 Doporučení dalších mezinárodních organizací

Lotyšsko se chtělo zapojit také do Severoatlantské aliance, byl to nejdůležitější cíl zahraniční politiky. Moc důkazů, že by se NATO zapojovalo velkou měrou do formování zákona o občanství, není. Zároveň organizace neměla dostatečnou kapacitu na monitorování událostí v zemi. Nicméně v lednu roku 1998 USA v chartě spolupráce se státy Pobaltí deklarovaly, že tyto státy jsou pro USA důležité a nebudou vynechány z NATO.²⁵³ Organizace spojených národů již neměla v Lotyšsku velký vliv na formování politiky.²⁵⁴

3.7 Změny zákona o občanství roku 1998

Tlak mezinárodních a domácích aktérů na liberalizaci zákona a usnadnění procesu naturalizace se roku 1998 zvyšoval. Zásadním momentem bylo nezařazení Lotyšska do první vlny rozšíření EU v prosinci roku 1997. Předtím lotyšští zákonodárci nebyli naklonění změnám, ale toto rozhodnutí urychlilo proces a otevřelo diskuzi.²⁵⁵ Lotyšsko se chtělo stát členem NATO a EU, tyto organizace tak mohly ovlivnit

²⁴⁹ *Report on the Commission proposals for Council Decisions on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnerships - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*, 9. března 1998, dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020), 9-10.

²⁵⁰ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 22.

²⁵¹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 268-269.

²⁵² Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 19.

²⁵³ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 140.

²⁵⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 282-283.

²⁵⁵ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 26.

legislativu v Lotyšsku.²⁵⁶

Na počátku roku 1998 byli Ulmanis i Krasts ochotni hovořit o změnách zákona o občanství, zejména o naturalizaci dětí narozených po roce 1991.²⁵⁷ Krasts prohlašoval, že sílí tlak Ruska ukazuje, že je nutné se co nejdříve zapojit do NATO a EU, a zdůraznil, že zmírnění požadavků na občanství může usnadnit vstup do EU, tj. splnění lotyšského strategického zájmu.²⁵⁸ Ulmanis například navrhol snížit naturalizační poplatky pro žadatele s nízkým příjmem a zdůrazňoval, že Lotyšsko nesmí zůstat izolované.²⁵⁹ Prohlásil, že změny zákona zlepší vztahy s Ruskem a pomohou Lotyšsku získat další podporu pro členství v NATO a EU.²⁶⁰

V březnu roku 1998 proběhly v Rize dva velké protesty rusky mluvících, většina protestujících byli penzisté, část vysloužilí důstojníci sovětské armády a další obyvatelé na okraji zájmu společnosti. Demonstrace měly dvě témata, první se týkala zlepšení socioekonomického postavení, druhá poté přísného zákona o občanství a diskriminace rusky mluvících.²⁶¹ Ačkoliv se kabinet Krastse zdráhal proti demonstraci zasáhnout, nakonec vyslal policii s gumovými obušky, protože postup demonstrantů byl poměrně agresivní.²⁶² Tyto události vedly ke zhoršení vztahů Lotyšska a Ruska, které obvinilo Lotyšsko z vážného porušování lidských práv a naléhalo na mezinárodní společenství, aby se zapojilo do upravení situace v Lotyšsku, zejména s ohledem na situaci rusky mluvících.²⁶³ Také západní aktéři, mezi nimi i EU, se situací zabývali a rozhodli se využít doporučení van der Stoela při tvorbě vlastních požadavků na lotyšskou národnostní politiku.²⁶⁴

Protesty ovlivnily formování politiky integrace, vláda se tímto tématem musela zabývat, neboť na ně tlačilo nejen Rusko, ale i západní organizace. Pracovní skupina vytvořená lotyšským ministerstvem zahraničí vypracovala tři návrhy možných dodatků. První počítal s tím, že všichni neobčané narození v Lotyšsku by měli získat občanství

²⁵⁶ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 147.

²⁵⁷ Ibid., 177.

²⁵⁸ Morris, „President, Party and Nationality Policy in Latvia“, 558.

²⁵⁹ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 119-120.

²⁶⁰ Morris, „President, Party and Nationality Policy in Latvia“, 546-547.

²⁶¹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 147.

²⁶² Ryo Nakai, „The Influence of Party Competition on Minority Politics: A Comparison of Latvia and Estonia“, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 13, č. 1 (2014): 75, <http://web.b.ebscohost.com/> (staženo 15. 6. 2018).

²⁶³ Juris Rozenvalds, „The Soviet Heritage and Integration Policy Development Since the Restoration of Independence“, v *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, ed. Nils Muižnieks (Riga: University of Latvia Press, 2010), 50.

²⁶⁴ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 16.

do roku 2001. Druhý návrh předpokládal, že by všichni obyvatelé, kteří do Lotyšska přišli jako nezletilí, získali občanství do roku 2001. Třetí navrhoval zrušit systém tzv. „naturalizačních oken“ a představil systém, kdy by všichni neobčané narození v Lotyšsku mohli požádat o naturalizaci do roku 2001 a ostatní by se mohli naturalizovat poté.²⁶⁵

Vláda se nakonec na přijetí dodatků shodla, podle nich měly děti narozené na území Lotyšska získat občanství ve věku 16 let po splnění testu z jazyka. Tento návrh měl podmínku, že rodiče dětí museli v Lotyšsku žít alespoň pět let legálně. Za takových podmínek slíbil blok Vlasti a svobodě a LNNK podpořit návrhy. Naopak strana Lotyšská cesta byla pro zrušení systému tzv. „naturalizačních oken“ a udělení občanství všem dětem narozeným v Lotyšsku po nezávislosti.²⁶⁶

Vláda se nakonec na počátku května roku 1998 shodla na přijetí liberálnějšího návrhu, avšak Saeima v druhé polovině května rozhodla o přijetí konzervativnějšího návrhu. Prezident Ulmanis vystoupil, aby vyjádřil podporu změnám zákona o občanství podle mezinárodních doporučení a standardů, tj. aby děti mohly získat občanství bez jazykové zkoušky a bez věkového limitu. Saeima poté hlasovala znovu a schválila liberálnější návrh, ovšem strany Vlasti a svobodě a LNNK hlasovaly proti.²⁶⁷

V novele zákona o občanství z roku 1998 byl vynechán systém tzv. „naturalizačních oken“, místo toho bylo určeno, že o naturalizaci může požádat každý, kdo zaplatí poplatek a projde naturalizační zkouškou. Pokud žadatel neuspěl, mohl žádost podat za rok znovu.²⁶⁸ Dodatky byly také schváleny jednodušší jazykové testy pro obyvatele starší 65 let a pozměněné jazykové testy pro osoby se zdravotním postižením.²⁶⁹

Občanství bylo dáno dětem, které se narodily na území Lotyšska po nezávislosti a jejichž rodiče nebyli občany, pokud o udělení občanství jejich rodiče požádali do 15 let věku dítěte. Pokud bylo dítě starší, mohlo o občanství požádat samo. V takové situaci bylo nutné předložit dokument, který potvrzoval získání vzdělání v lotyšském jazyce nebo dokument o jazykové znalosti žadatele. Této možnosti mohl nezletilý

²⁶⁵ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 177-178.

²⁶⁶ *Ibid.*, 178.

²⁶⁷ *Ibid.*, 178.

²⁶⁸ „Zákon o občanství“, 10. listopadu 1998, Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky, část 12, <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums/redakcijas-datums/1998/11/10> (staženo 11. 1. 2020).

²⁶⁹ *Ibid.*, část 21.

využít do 18 let svého věku.²⁷⁰ Dodatky byly v souladu s doporučeními OBSE a EU.²⁷¹

V létě roku 1998 schválila Saeima dodatky k *Zákonu o občanství* z roku 1994, ovšem za cenu rozpadu vlády, ze které odešla největší koaliční strana Hospodář, jíž se nelíbilo, že vláda měla příliš shovívavý přístup vůči zahraničním organizacím²⁷², spíše vyznávala proruskou linii.²⁷³ Blok Vlasti a svobodě a LNNK se rozhodl zorganizovat referendum ohledně změn zákona, ve kterém se většina voličů vyjádřila pro změny. Referendum se konalo 3. října roku 1998, proti odvolání nedávných dodatků zákona o občanství se vyjádřilo 53 % voličů.²⁷⁴ Tento výsledek uvítali světoví politici i analytici, kteří ho vnímali jako znak vyspělosti Lotyšů a toho, že Lotyšsko bylo připravené zapojit se do současné demokratické Evropy.²⁷⁵

V létě roku 1998, před konáním referenda, EU komisař van den Broek varoval Lotyšsko před zpožděním udělování občanství rusky mluvícím. Zdůraznil, že schválení dodatků předejde vytvoření rozdělené společnosti v Lotyšsku a také sníží napětí s Ruskem.²⁷⁶

V zemi proběhly volby do VII. Saeimy, ve kterých blok Vlasti a svobodě a LNNK získal pouze 17 křesel, Lotyšská cesta získala 22 křesel. Překvapivým vítězem byla konzervativní Lidová strana, která získala 24 křesel. Tato strana je názorově blízko Lotyšské cestě.²⁷⁷

Úřad pro naturalizaci by pozměněn, protože bylo očekáváno, že žádost o naturalizaci v následujících letech podá mnoho obyvatel, zejména rodiče dětí. V prvních šesti měsících bylo přijato více než 3 000 žádostí.²⁷⁸ Dodatky tak přispěly ke značnému zvýšení naturalizace mezi neobčany, v roce 1998 se občany stalo celkem 4 439 obyvatel.²⁷⁹ Roku 1999 jich bylo cca 12 500 a do července roku 2000 se

²⁷⁰ „Zákon o občanství“, 10. listopadu 1998, Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky, část 3.1.

²⁷¹ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 78.

²⁷² Magdalena Solska, „Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania“, *Europe-Asia Studies* 63, č. 6 (srpen 2011): 1096, <https://www.tandfonline.com/> (staženo 3. 10. 2019).

²⁷³ Nakai, „The Influence of Party Competition on Minority Politics“, 69.

²⁷⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 179.

²⁷⁵ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 19.

²⁷⁶ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 23.

²⁷⁷ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 78.

²⁷⁸ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 179-180.

²⁷⁹ „Informācija par naturalizācijas iesniegumu skaitu un uzņemšanu LR pilsonībā līdz 2020.gada 31.martam“, Oficiální stránka lotyšského Úřadu pro naturalizaci, statistika žádostí a udělení občanství, https://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/stat_latv1_20_03.pdf (staženo 12. 2. 2020).

naturalizovalo dohromady 32 500 lidí.²⁸⁰

Van der Stoel dodatky k zákonu uvítal, protože byly v souladu s jeho doporučeními a naznačil, že v budoucnu již nebude nutné zákon měnit.²⁸¹

Výbor pro zahraniční věci, bezpečnost a obrannou politiku Evropského parlamentu ve své zprávě v listopadu roku 1998 informoval, mimo jiné, že referendum z října roku 1998, kterým byl například odstraněn kritizovaný systém tzv. „naturalizačních oken“, bylo viděno jako významný krok ke stabilitě regionu. Podle výboru toto rozhodnutí mohlo rozptýlit napětí s Ruskem a odstranilo jednu z hlavních překážek vstupu Lotyšska do EU. Výbor také uznal, že tehdejší ekonomický a politický vývoj Lotyšska potvrdil pozitivní zhodnocení lotyšské přihlášky ke členství v EU, a proto výbor doporučil, aby další orgány EU zahájily přístupová jednání s Lotyšskem bez dalšího zpoždění.²⁸² V listopadu roku 1999 Evropský parlament deklaroval, že silně podporuje začátek přístupových jednání s Lotyšskem.²⁸³

Evropská komise vydala na konci roku 1998 první pravidelnou zprávu o pokroku Lotyšska, kde poukazovala na to, že průběh naturalizace je stále příliš pomalý. Na druhou stranu, zpráva uznala, že změny zákona o občanství z roku 1998 mohou mít pozitivní vliv. Komise také doporučila, aby testy byly zjednodušeny a Úřad pro naturalizaci více poskytoval informace neobčanům.²⁸⁴

V pravidelné zprávě Evropské komise z roku 1999 již bylo řečeno, že počet žádostí o naturalizaci se rapidně zvýšil a Úřad pro naturalizaci musí zvýšit svou kapacitu. Také testy z jazyka byly zjednodušeny v souladu s doporučeními OBSE.²⁸⁵

²⁸⁰ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 122.

²⁸¹ Ibid., 121.

²⁸² *Report on Latvia's application for accession to the European Union with a view to the Vienna European Council (11/12 December 1998) - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*, 19. listopadu 1998, dostupné z

<https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020), 5.

²⁸³ *MOTION FOR A RESOLUTION on the preparation of the European Council meeting in Helsinki on 10 and 11 December 1999*, 29. listopadu 1999, dostupné z

<https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020), 2.

²⁸⁴ *Regular report from the Commission on Latvia's progress towards accession*, 17. prosince 1998, dostupné z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1998/latvia_en.pdf (staženo 11. 1. 2020), 11-12.

²⁸⁵ *1999 Regular report from the Commission on Latvia's progress towards accession*, 13. října 1999, dostupné z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1999/latvia_en.pdf (staženo 11. 1. 2020), 16.

Evropská komise konstatovala, že Lotyšsko nyní splňuje všechna doporučení OBSE v oblastech naturalizace a legislativy občanství a že splňuje kodaňská kritéria.²⁸⁶ V prosinci roku 1999 na summitu v Helsinkách Evropská rada rozhodla zahájit přístupová jednání s Lotyšskem a zbývajícími kandidáty druhé vlny. Premiér Andris Šķēle toto rozhodnutí popsal jako nejdůležitější událost Lotyšska od doby stažení sovětských/ruských vojsk.²⁸⁷

Evropské organizace měly velký vliv na vývoj politiky občanství, zejména proto, že se Lotyšsko chtělo stát jejich členem. OBSE (KBSE) měla silné argumenty i po vstupu Lotyšska, protože Vysoký komisař působil jako poradní orgán Radě Evropy a Evropské unii. Tyto tři organizace spolupracovaly při snaze změnit zákon o občanství, navzájem sdílely monitorovací zprávy a další informace.²⁸⁸

²⁸⁶ *1999 Regular report from the Commission on Latvia's progress towards accession*, 13. října 1999, dostupné z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1999/latvia_en.pdf (staženo 11. 1. 2020), 17-18.

²⁸⁷ Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 26.

²⁸⁸ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 284-285.

4. Vliv Ruské federace na zákon o občanství

4.1 Vztahy Ruské federace a Lotyšska

Ruská federace jako následnický stát Sovětského svazu ztratila po roku 1991 svou velmocenskou pozici. Již od prvních let se Rusko snažilo obnovit svou pozici globální velmoci.²⁸⁹

Roku 1992 vydala Ruská federace koncepci zahraniční politiky, ve které určila tzv. „blízké zahraničí“ (near-abroad), což byla tradiční sféra ruského vlivu a region speciálních zájmů. Toto území mělo být prostorem, kde Rusko nikdy nesmí ztratit vliv. Státy Pobaltí byly do tohoto území zařazeny.²⁹⁰ Rusko v koncepci deklarovalo, že má právo použít v limitech zákona sílu v tomto regionu. Aby byla sféra vlivu udržena, musí Rusko přesvědčit ruský mluvící, aby zůstali v post-sovětských republikách, protože je možné je využít pro prosazování ruských zájmů. Cílem také bylo prosazovat tzv. nulovou variantu v legislativě o občanství.²⁹¹ I ruský ministr zahraničních věcí Andrej Kozyrev roku 1994 v rozhovoru pro *Newsweek* potvrdil, že Rusko má v regionu Pobaltí životně důležité zájmy.²⁹²

Dalším politikou byla podpora krajanů v sousedních zemích, s touto politikou začal Boris Jelcin roku 1994, zabýval se jí ve svém proslovu k Federálnímu shromáždění.²⁹³ Podle Galbreatha jsou krajané jako skupina definováni velmi široce, říká se jim také „naši“, takže není úplně jasné, kdo všechno tam patří.²⁹⁴ Rusů žije v post-sovětských republikách cca 25 milionů.²⁹⁵ Oficiálně byla zavedena politika ochrany krajanů až roku 1999.²⁹⁶

Roku 1996, po nástupu Jevgenija Primakova do funkce ministra zahraničních věcí, byla podrobněji formulována ideologie ruské zahraniční politiky. Hlavním cílem Ruska je tak předejít světu, kde by byly hegemone USA, naopak Rusko musí být jednou z mocností světa. To se může podařit jen udržením vlivu ve sféře zájmu

²⁸⁹ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 39.

²⁹⁰ Kristīne Doroņenkova, „Latvia’s Image in Russia”, v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 28-29.

²⁹¹ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 40.

²⁹² Lieven, *The Baltic Revolution*, xxii.

²⁹³ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 41.

²⁹⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 191-192.

²⁹⁵ W. Rogers Brubaker, „Citizenship Struggles in Soviet Successor States“, *The International Migration Review* 26, č. 2, Special Issue: The New Europe and International Migration (léto 1992): 272, <http://www.jstor.org> (staženo 15. 4. 2018).

²⁹⁶ Schulze, „Does Russia Matter?“, 261.

(postsovětský prostor) a zabráněním tomu, aby na tuto sféru měl vliv jiný velký stát. Cílem je stát se regionálním hegemone, mít pragmatické vztahy se západem a více aktivní vztahy s Blízkým východem a státy Asie.²⁹⁷

Lotyšsko bylo zařazeno do sféry geopolitického zájmu Ruska, které se snažilo využít velkou ruskou mluvící populaci, tj. krajany, k ovlivnění lotyšských vnitřních záležitostí.²⁹⁸ Lotyšsko nedůvěřovalo Rusku kvůli událostem posledních 50 let, jejich vztahy byly podle A. Pabriksa a A. Pursa někdy až nepřátelské.²⁹⁹

V únoru roku 1997 vydala kancelář prezidenta Jelcina dokument o strategii vůči státům Pobaltí, ve kterém bylo formulováno, že Rusko má zájem o konstruktivní vztahy se zeměmi, nicméně bylo nespokojeno s řešením problému ruských mluvících, což bylo překážkou dobrých vztahů.³⁰⁰

Lotyšsko vždy bývalo pro Rusko tzv. „oknem do Evropy“, Rusové jsou po něm nostalgičtí, vzpomínají například na pláže v letovisku Jūrmala.³⁰¹ Lotyšsko se rozhodlo nepřidat se ke Společenství nezávislých států, ale naopak se chtělo zapojit do západních evropských organizací.³⁰² Lotyšsko jako jeden z cílů své zahraniční politiky stanovilo vstup do NATO, s čímž představitelé Ruska nesouhlasili. V návrhu ruské vojenské doktríny z roku 1993 dokonce zaznělo varování, že by USA neměly rozšiřovat NATO do sféry vlivu Ruska, které by mohlo reagovat silou.³⁰³ Rusko se snažilo, jako alternativu ke členství v NATO, podepsat s Lotyšskem a ostatními státy Pobaltí smlouvy o spolupráci roku 1997 a zajistit jejich neutralitu, na oplátku jim byly nabídnuty bezpečnostní záruky.³⁰⁴ Nicméně země smlouvy podepsat odmítly a v lednu roku 1998 podepsaly smlouvu o partnerství s USA.³⁰⁵

²⁹⁷ Aivars Stranga, „Chapter 5: Baltic-Russian Relations: 1995-Beginning of 1997“, v *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*, ed. Atis Lejiņš a Žaneta Ozoliņa (Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997), 186-187.

²⁹⁸ Marina Germane, „A Nation in the Making? The Social Integration Process in Latvia since 1991“, v *From Recognition to Restoration. Latvia's History as a Nation-state*, ed. David J. Smith, David J. Galbreath a Geoffrey Swain (Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 2010), 119.

²⁹⁹ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 133-134.

³⁰⁰ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 41.

³⁰¹ Nils Muižnieks, „Introduction“, v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 6.

³⁰² Kristīne Doroņenkova, „Latvia's Image in Russia“, v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 27.

³⁰³ *Ibid.*, 29-30.

³⁰⁴ Žaneta Ozoliņa a Airis Rikveilis, „Latvian and Russian Foreign Policy: Bound by a Post-Soviet Heritage“, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 89.

³⁰⁵ Kristīne Doroņenkova, „Latvia's Image in Russia“, v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 30.

Významným problémem vztahů Ruska a Lotyšska po obnovení nezávislosti byla situace rusky mluvících, zákon o občanství, zákony o jazyce, přítomnost bývalých sovětských vojáků na území Lotyšska a smlouva o hranicích.

Lotyšsko nekompromisně trvalo na stažení bývalých sovětských vojáků z lotyšského území. Těchto vojáků na území zůstalo mezi 50 a 80 tisíci.³⁰⁶ Rusko se snažilo spojit stažení vojsk s problematikou jazyka a menšin. Například Boris Jelcin a Federální shromáždění se snažili ospravedlnit přítomnost bývalých sovětských vojáků tak, že je ve státech potřeba hájit zájmy rusky mluvících krajanů.³⁰⁷ Ovšem po mezinárodním tlaku byla podepsána mezi Ruskem a Lotyšskem v dubnu roku 1994 dohoda o stažení vojsk do 31. srpna roku 1994. Lotyšsko na oplátku muselo veteránům ze sovětských dob udělit povolení k pobytu.³⁰⁸ Kvůli problematice stažení vojsk se mezinárodní komunita začala poprvé blíže zajímat o Lotyšsko, k tomu přispěla i ruská obvinění z porušování lidských práv.³⁰⁹ KBSE dohlížela na stažení vojsk, ačkoliv Rusko původně nebylo ochotné vyjednávat v rámci této organizace a tvrdilo, že to je pouze bilaterální problém.³¹⁰

Podepsání smlouvy o hranicích zástupci Ruska opět spojovali s problematikou rusky mluvících v Lotyšsku. Rusko se snažilo podepsání a ratifikaci této smlouvy pozdržet co nejdéle, protože to mělo zpomalit lotyšskou evropskou integraci.³¹¹ Problémem smlouvy bylo bývalé lotyšské území okolo města Pytalovo (Abrene v lotyštině), které bylo roku 1944 připojeno přímo k Ruské sovětské federativní socialistické republice. Rusko se obávalo, že by Lotyšsko mohlo vznést územní nároky a chtít navrátit Abrene.³¹² Území předválečného Lotyšska bylo potvrzeno v ústavě z roku 1922. Problém nastal, když byla ústava obnovena v devadesátých letech. Lotyšsko roku 1992 uznalo připojení Abrene k Rusku jako protiprávní, nicméně však nepotvrdilo svůj nárok na tento region. Rusko později deklarovalo, že smlouva nebude podepsána, pokud se situace rusky mluvících v Lotyšsku nezlepší a dokud se Lotyšsko nezbaví územních nároků.³¹³

³⁰⁶ Nils Muižnieks, "Russian Foreign Policy Towards "Compatriots" in Latvia", v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 120.

³⁰⁷ Rislakki, *The Case for Latvia*, 36.

³⁰⁸ Lieven, *The Baltic Revolution*, xxii.

³⁰⁹ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 201.

³¹⁰ David J. Galbreath, „International Sources of Domestic Policy: Europe and Latvia“, 4.

³¹¹ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 149.

³¹² Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 135.

³¹³ Toms Rostoks, "The Border Issue", v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 131-136.

Pozn: Smlouva byla podepsána a ratifikována až roku 2007, nezabránilo to tedy evropské integraci.

Krise vztahů vyvrcholila v březnu roku 1998, kdy v Rize proběhly již zmiňované protesty rusky mluvících. V té době byla ruská propaganda proti Lotyšsku velmi intenzivní, protože Rusku se, mimo jiné, nelíbilo, že premiér Krasts byl z nacionalistického bloku Vlasti a Svobodě/LNNK, jelikož tato strana byla obecně proti mezinárodnímu tlaku liberalizovat zákon o občanství. Během krize okolo protestů ruská média informovala o policejním zásahu proti demonstrantům a obraz Lotyšska v Rusku se podstatně zhoršil.³¹⁴ 16. března proběhly vzpomínkové akce na lotyšské legionáře, které ruská média popsala jako rodící se fašismus, oslavování nacistů a utlačování rusky mluvících.³¹⁵

4.2 Rusko a lotyšský zákon o občanství

Ruská federace vidí rusky mluvící v Lotyšsku jako svou diasporu, jako krajany.³¹⁶ Nerozlišuje mezi etnickými Rusy a rusky mluvícími, všechny je bere jako krajany. Tato populace byla definována jako nedílná součást ruského národa.³¹⁷ Rusko je také může ovlivňovat, protože v Lotyšsku působí dezinformační stránky a ruská média jsou zdrojem informací pro rusky mluvící.³¹⁸

Podle ruského zákona o občanství z roku 1992 mohli ruské občanství získat všichni, kteří žili buď v Ruské federaci nebo ve státech bývalého SSSR a kteří nezískali jiné občanství automaticky.³¹⁹ V Lotyšsku se pro tuto možnost rozhodlo cca 50 000 lidí mezi lety 1992-1996. Takovou variantu zvolili zejména ti, kteří neuznávali nezávislost Lotyšska, byli spíše loajální bývalému SSSR, proto by vlastně ani nemohli lotyšské občanství získat.³²⁰

Ruská federace pečlivě sledovala proces formování zákona o občanství společně s mezinárodními organizacemi. Stejně jako ony, také Rusko zkritizovalo navrhovaný

³¹⁴ Kristīne Doroņenkova, "Latvia's Image in Russia", v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 30-31.

³¹⁵ Ibid., 32.

³¹⁶ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 39.

³¹⁷ Gunda Reire, "Latvia and Russia in the United Nations: The Human Rights Card", v *Latvia-Russia-X*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2008), 65-66.

³¹⁸ Nils Muižnieks, "Introduction", v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 8.

Pozn. Představitelé Ruska si stěžovali i proto, že lotyšský parlament roku 1998 rozhodl, že 16. březen bude oficiálním památným dnem, v prvních letech 21. století bylo toto rozhodnutí zrušeno a tento den připomínání veteránů a vojáků Lotyšské legie již není státem podporovaná událost.

³¹⁹ Lowell Barrington, „The Domestic and International Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States“, *Europe-Asia Studies* 47, č. 5 (červenec 1995): 739, <http://www.jstor.org> (staženo 17. 5. 2018).

³²⁰ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 161-162.

systém naturalizačních kvót, tuto verzi zákona považovalo za diskriminační.³²¹ Na rozdíl od evropských organizací, Ruská federace nesouhlasila s tím, že by sovětští imigranti měli být kompletně vyloučeni z automatického občanství.³²² Představitelé Ruska preferovali tzv. nulovou variantu a také chtěli, aby obyvatelé mohli mít možnost získat dvojí občanství. Pohrozili, že pokud v zákoně zůstanou kvóty, tak by mohlo Rusko zdržet naplňování ekonomických smluv.³²³ Náměstek ruského ministra zahraničí Vitalij Čurkin prohlásil, že zákon je diskriminační a že Rusko použije ekonomické cesty, jak Lotyšsko potrestat.³²⁴

Rusko se také snažilo dosáhnout toho, aby proces stažení vojáků z Lotyšska byl podmíněn tím, že všichni rusky mluvící v Lotyšsku získají automaticky občanství; volalo také po zastavení porušování lidských práv.³²⁵ Došlo ale i na vyhrožování, například Sergej Zotov, který vyjednával stažení vojsk s Lotyšskem, roku 1992 prohlásil, že by „nikdo neměl zapomenout, že vojáci v Lotyšsku mají přístup ke zbraním a pokud politika apartheidu vůči obyvatelům ruské národnosti bude pokračovat, je konflikt nevyhnutelný“.³²⁶

I když byl ze zákona o občanství vyjmut systém naturalizačních kvót, prezident Jelcin si stále stěžoval, že změny nejsou dostatečné a že Lotyšsko ignorovalo doporučení západních organizací. Také prohlásil, že Lotyšsko rozdělilo občany na dvě třídy, a vyhrožoval ekonomickými dopady rozhodnutí.³²⁷

V následujících letech ruští politici pokračovali v kritizování Lotyšska a nátlaku na liberalizaci zákona o občanství. Roku 1997 poslal Jelcin dopis Ulmanisovi, ve kterém ho upozornil, že zacházení s rusky mluvící komunitou v Lotyšsku je stále rozhodujícím faktorem rusko-lotyšských vztahů.³²⁸ Rusko požadovalo, aby Lotyšsko změnilo zákon o občanství v souladu s doporučeními OBSE, ale ani po přijetí dodatků v roce 1998 nebylo spokojeno. Navíc vztahy zhoršily zákony o jazyce a o vzdělávání z následujících let.³²⁹ Rusko figurovalo v debatách o liberalizaci zákona, o čemž svědčí

³²¹ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 17.

³²² Morris, „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“, 14.

³²³ Eglitis, *Imagining the Nation*, 123-124.

³²⁴ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 218.

³²⁵ Nils Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards “Compatriots” in Latvia“, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 120.

³²⁶ *Ibid.*, 120.

³²⁷ Galbreath, *Nation-building and Minority Politics in Post-Socialist states*, 219.

³²⁸ *Ibid.*, 222-223.

³²⁹ *Ibid.*, 226-227.

i průzkum četnosti odkazů na Rusko při plenárních schůzích Saeimy.³³⁰

Zástupci Ruské federace se snažili upozornit mezinárodní organizace na problém rusky mluvících v Lotyšsku již od roku 1992, obviňovali lotyšskou vládu z porušování lidských práv, z etnických čistek, z budování režimu apartheidu.³³¹ Dalšími argumenty bylo, že rusky mluvící nemohli svobodně používat svůj jazyk, že jejich kultura byla utlačována.³³² Představitelé Ruska svá tvrzení předkládali mnoha mezinárodním organizacím, ale zejména OBSE (KBSE), Radě Evropy a EU (Evropskému společenství), protože ty měly na lotyšskou legislativu největší vliv.³³³

Tato strategie měla také pozdržet evropskou integraci, diplomaticky Lotyšsko izolovat a poškodit jeho obraz v mezinárodní komunitě. To ostatně uznaly roku 1996 i jinak proruské noviny *Segodňa*, které napsaly, že cílem Ruské federace nebylo pomoci rusky mluvícím, ale snaha poškodit integraci Lotyšska a Estonska do evropských struktur.³³⁴ Nicméně podobný tlak Moskvy vedl spíše k tomu, že se Lotyšsko snažilo integrovat do evropských organizací co nejdříve. Lotyšští nacionalisté mohli argumentovat tlakem Ruska pro odmítání liberalizace zákona, protože rusky mluvící by mohli být tzv. „pátou kolonou“.³³⁵ Také mezinárodní organizace nikdy nenašly důkazy pro ruská obvinění.³³⁶

I ruský ministr zahraničí Kozyrev opakovaně prohlašoval, že Lotyšsko porušovalo lidská práva a deportovalo rusky mluvící, ovšem mezinárodní organizace opět nikdy nenašly pro tato prohlášení důkazy.³³⁷ Starosta Moskvy Jurij Lužkov zdůrazňoval, že Rusko bude vždy podporovat své krajany všude ve světě.³³⁸ Ten samý politik roku 1998 obvinil lotyšské úřady z genocidy a srovnal Lotyšsko s Kambodžou za časů vlády Pol Pota.³³⁹ V důsledku krize také na jaře roku 1998 Rusko méně využívalo lotyšské přístavy v Lotyšsku a zredukovalo dodávky ropy do Lotyšska, šlo o ekonomickou odvetu za potlačení protestů. Ruská vláda také zavedla 20% příplatky

³³⁰ Schulze, „Does Russia Matter?“, 263.

³³¹ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 224.

³³² Nils Muižnieks, “Russian Foreign Policy Towards “Compatriots” in Latvia”, v *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 121.

³³³ *Ibid.*, 121-122.

³³⁴ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 149.

³³⁵ *Ibid.*, 149.

³³⁶ *Ibid.*, 224.

³³⁷ Lieven, *The Baltic Revolution*, xxii.

³³⁸ Dmitrijs Petrenko, “How does the Russian Community live in Latvia?”, v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 48.

³³⁹ Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 39.

za dopravu na veškeré zboží, které bylo dodáno z, přes nebo do Lotyšska.³⁴⁰

Nejen ruští politikové, ale i ruská média často informovala o Lotyšsku negativně, poukazovala na utlačování rusky mluvících, obviňovala Lotyšsko z porušování lidských práv, z nezájmu k rusky mluvícím.³⁴¹

Podle autorů Lerhise, Kudorse a Indānse byla podpora krajanů do konce roku 1999 spíše rétorická, naopak Vladimir Putin této problematice přikládal větší význam.³⁴² Rusko neposílalo finanční prostředky na podporu školství či kultury rusky mluvících v Lotyšsku, i přesto se situovalo do role ochránce práv rusky mluvících.³⁴³

Rusko vyhrožovalo, mělo velké požadavky, po jejichž splnění přišlo s dalšími požadavky. Například prezident Boris Jelcin nejprve kritizoval systém naturalizačních kvót, ale poté, co byl tento systém z lotyšského zákona o občanství vyjmut, tak jako tak zákon o občanství kritizoval. Lotyšsko se snažilo Rusku vyjít vstříc k uspokojení některých požadavků, například dalo povolení k trvalému pobytu veteránům ze sovětské armády, ale ani to vztahy nezlepšilo.³⁴⁴ Rusko naopak vůbec nereflektovalo fakt, že za pomalé tempo naturalizace mohla i apatie a pasivita neobčanů.

Přítomnost OBSE (KBSE) v Lotyšsku pomohla vyvrátit ruská tvrzení a uklidnit situaci.³⁴⁵ Ruská federace již nemohla ovlivňovat lotyšskou politiku a vnitřní záležitosti, tak se pokusila zemi izolovat.³⁴⁶

Shrneme-li význam ruského faktoru, přítomnost externího státu³⁴⁷ rusky mluvících měla vliv na formování politiky občanství.³⁴⁸ Lotyšsko se muselo vypořádat také s tím, že jej Rusko zařadilo do tzv. „blízkého zahraničí“, tj. tradiční sféry zájmu. Cílem Lotyšska tak bylo integrovat se do západních organizací, což mohlo zajistit

³⁴⁰ Jennie L. Schulze, *Strategic Frames: Europe, Russia, and Minority Inclusion in Estonia and Latvia* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2018), 126.

³⁴¹ Dmitrijs Petrenko, “How does the Russian Community live in Latvia?”, v *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Latvijas Universitāte, 2008), 51-52.

³⁴² Lerhis, Kudors a Indāns, *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*, 41, 66.

³⁴³ Luboš Švec, “Postavení pobaltských států v postsovětském prostoru v polovině devadesátých let”, v *Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Bohuslav Litera et al. (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998), 94.

³⁴⁴ Jubulis, *Nationalism and Democratic Transition*, 148.

³⁴⁵ Pabriks a Purs, *Latvia. The Challenges of Change*, 134.

³⁴⁶ Gunda Reire, “Latvia and Russia in the United Nations: The Human Rights Card”, v *Latvia-Russia-X*, ed. Žaneta Ozoliņa (Riga: Zinātne, 2008), 76.

³⁴⁷ Kin-state v angličtině, stát, který je vlastní pro skupinu obyvatel žijící mimo jeho území. Tento stát většinou sousedí s cizí zemí, kde žijí jeho obyvatelé, proto má na ně vliv.

³⁴⁸ Schulze, „Does Russia Matter?“, 268.

bezpečnost. Představitelé Ruska preferovali tzv. nulovou variantu občanství a kritizovali vše, co jakkoliv bránilo rusky mluvícím získat občanství. Obvinění ruských politiků měla vliv na změny zákona o občanství, protože byla jedním z důvodů, proč se mezinárodní organizace více zapojovaly do utváření legislativy v Lotyšsku. Také krize rusko-lotyšských vztahů z března roku 1998 ovlivnila liberalizaci zákona. Ačkoliv ruští politici měli na zákon o občanství vliv, jejich působení dosahovalo opačného efektu, Lotyšsko nebylo diplomaticky izolováno, naopak se začlenilo do západoevropských organizací. Ruský tlak byl konstantní a viditelný, představitelé Ruska svými obviněními přispěli k liberalizaci zákona, ovšem pouze k takové, jakou navrhovaly evropské organizace.

Závěr

Lotyšsko se při své demokratické tranzici muselo vypořádat s odkazem ze sovětských dob, početnou rusky mluvící menšinou, z nichž většina přišla do země během sovětského období. Motivací pro stěhování byly zejména vyšší životní standard a pracovní příležitosti, vysoká imigrace měla za důsledek to, že roku 1989 již bylo na území Lotyšska pouze 52 % etnických Lotyšů z celé populace. Po obnovení nezávislosti Lotyšsko navázalo právní kontinuitu s meziválečnou Lotyšskou republikou, některé články ústavy z roku 1922 byly obnoveny. Hlavním argumentem pro obnovení nezávislosti byl fakt, že Lotyšsko bylo roku 1940 násilně připojeno k Sovětskému svazu a tuto anexi neuznalo mnoho západní států (zejména však Spojené státy americké). Stejná argumentace byla použita i při schválení *Rezoluce o obnovení práv občanů Lotyšské republiky a základních principů naturalizace*, kterou bylo automatické občanství obnoveného Lotyšska dáno pouze obyvatelům, kteří byli občany meziválečného Lotyšska a jejich přímým potomkům. Občané Lotyšska již existovali před rokem 1940, tudíž není nutné tuto skupinu znovu vytvářet. Tato rezoluce tak ponechala cca 740 000 obyvatel Lotyšska bez občanství. Takovou situaci pochopitelně kritizovaly jak západní evropské organizace, tak Ruská federace.

Až po zvolení parlamentu v roce 1993 začala debata o formování zákona o občanství, kterým měla být stvrzena rezoluce z roku 1991 a nastaveny podmínky naturalizace. Parlamentní strany prezentovaly řadu návrhů, z nichž většina zahrnovala naturalizační kvóty, podle kterých by se každý rok mohlo naturalizovat pouze určité procento obyvatel. Takový systém by ovšem zapříčinil to, že naturalizace všech obyvatel by trvala mnoho let. K návrhu se vyjadřovaly orgány Rady Evropy a Vysoký komisař Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (později Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě) pro národnostní menšiny, kritizovaly zejména systém naturalizačních kvót. I přesto byl však návrh zákona s tímto systémem schválen v červnu roku 1994. Organizace proto doporučily prezidentovi Lotyšska G. Ulmanisovi, aby návrh zákona vetoval, což se stalo.

Pozměněný návrh zákona byl schválen v červenci roku 1994, systém naturalizačních kvót byl nahrazen systémem tzv. „naturalizačních oken“, kdy každý rok mohla o naturalizaci požádat určitá věková skupina obyvatel a v roce 2003 již všichni. Další podmínky pro naturalizaci byly stanoveny následovně: minimálně pět let trvalého pobytu na území Lotyšska, zkouška ze znalostí lotyšského jazyka, dějin a ústavy. Některé skupiny obyvatel však o naturalizaci nemohly požádat vůbec, například

demobilizovaní důstojníci sovětské armády, bývalí agenti KGB či lidé, kteří se snažili zabránit nezávislosti Lotyšska. Naopak lidé, kteří se zasloužili o obnovení lotyšské nezávislosti nebo měli jiné zásluhy pro republiku, mohli získat občanství bez nutnosti projít naturalizačním procesem.

Změna návrhu zákona o občanství byla motivována zejména snahou Lotyšska naplňovat cíl své zahraniční politiky, tj. začlenit se do evropských organizací a NATO, a tím zajistit svou bezpečnost, stabilitu a prosperitu (oficiálně byla koncepce zahraniční politiky schválena až roku 1995, nicméně Lotyšsko tento kurz sledovalo již od obnovení nezávislosti roku 1991). Vysoký komisař prezentoval svá doporučení společně s orgány Rady Evropy, jejímž členem se Lotyšsko chtělo stát, a právě kvůli absenci zákona o občanství a jeho první nepřijatelné verzi se Lotyšsko stalo členem později než ostatní státy Pobaltí (až roku 1995, Litva a Estonsko se staly členy již roku 1993).

Roku 1995 schválil lotyšský parlament *Zákon o statutu občanů bývalého Sovětského svazu, kteří nejsou občany Lotyšska ani jiného státu*, kterým byla pro obyvatele bez občanství vytvořena speciální kategorie neobčané. Tito obyvatelé mají téměř stejná práva jako občané, mají například ochranu Lotyšska a mohou cestovat s neobčanským pasem, na druhou stranu nemohou pracovat ve státní správě a nemají ani aktivní ani pasivní volební právo.

Naturalizace probíhala pomalu, mnoho lidí, kteří žádost mohli podat, ji nepodalo. Důvody mohly být nedostatečná jazyková znalost, demotivace, ale také fakt, že neobčané nemuseli projít povinnou vojenskou službou a mohli snáze cestovat do Ruské federace, protože v té době byly ještě v platnosti staré sovětské pasy. Pomalé tempo naturalizace neobčanů však bylo problémem, kterým se nová vláda vzešlá z parlamentních voleb roku 1995 musela zabývat. Systém tzv. „naturalizačních oken“ se ukázal být jako zbytečný, což byl jeden z důvodů, proč na liberalizaci zákona tlačily mezinárodní organizace. Členy vlády však byli i politici z lotyšských nacionalistických stran, které současný systém považovaly za dostatečně liberální a v koaliční smlouvě si prosadily podmínku, že zákon nebude měněn. Proto debaty o změně zákona započaly až na sklonku roku 1997.

Vysoký komisař OBSE pro národnostní menšiny Max van der Stoel pokračoval ve svém monitorování situace v Lotyšsku. Doporučoval usnadnění naturalizačního procesu, snížení poplatku za naturalizaci, usnadnění naturalizačních zkoušek a také garanci občanství dětem neobčanů.

I EU se vyjadřovala k situaci, zásadním dokumentem byl *Agenda 2000* –

Posudek Komise o lotyšské přihlášce o členství v EU z roku 1997, ve kterém Evropská Komise zhodnotila lotyšskou legislativu a vyhlídky na členství v EU. Komise zkritizovala pomalý proces naturalizace, doporučila zbavit se systému oken, také volala po usnadnění naturalizace pro děti bez státní příslušnosti. Komise také konstatovala, že obecná situace je v Lotyšsku dobrá, ale přístupová jednání by měla začít až tehdy, kdy Lotyšsko splní kodaňská kritéria, na mysli měla zejména ochranu menšin. Stejněho roku bylo doporučeno, aby byla zahájena přístupová jednání do EU s pěti zeměmi, mezi nimi bylo i Estonsko, ale Lotyšsko tam chybělo. Estonsko se odlišovalo rozvinutější ekonomikou, ale také tím, že více sledovalo doporučení OBSE a Rady Evropy.

Významnou událostí byl také protest rusky mluvících v březnu roku 1998 v Rize, který policie rozehnala obušky. Tato událost vedla ke zhoršení vztahů s Ruskem, jehož představitelé obvinili lotyšské politiky z porušování lidských práv a vyzývalo mezinárodní organizace, aby se zasadily o změnu legislativy v Lotyšsku.

Parlament poté opravdu začal o změně zákona o občanství jednat, vláda schválila dodatky k zákonu v červnu roku 1998. Ze zákona byl vyjmut systém tzv. „naturalizačních oken“, o naturalizaci tak mohl požádat každý, kdo splnil podmínku délky trvalého pobytu a nebyl osobou, která požádat nemohla podle zákona z roku 1994. Dodatky také určily, že děti, které se narodily na území Lotyšska po obnovení nezávislosti, mohou dostat automatické občanství, pokud o to jejich rodiče požádají. Pokud se tak nestane do jejich 15 let, mohou nezletilí požádat o občanství do svých 18 let. Blok nacionalistických stran nebyl se změnou zákona spokojen, byl podle jejich názoru příliš liberální, proto se rozhodl organizovat referendum ohledně změn zákona, proti odvolání dodatků se však vyjádřilo 53 % voličů, proto dodatky zůstaly v platnosti.

Zákon byl změněn v souladu s doporučeními OBSE a EU, což se projevilo také tím, že v listopadu roku 1999 Evropský parlament již deklaroval, že mohou být zahájena přístupová jednání s Lotyšskem. Také ve své pravidelné zprávě o pokroku Lotyšska z roku 1999 Evropská komise konstatovala, že Lotyšsko nyní splňuje kodaňská kritéria a všechna doporučení v oblasti naturalizace a legislativy občanství. Evropská rada proto téhož roku rozhodla začít přístupová jednání s Lotyšskem.

Ruská federace preferovala pro zákon o občanství tzv. nulovou variantu, kdy by občanství měli dostat všichni obyvatelé státu. Rusko se také situovalo do role ochránců práv rusky mluvících obyvatel v postsovětských zemích, což zapříčinilo to, že ruští politici často kritizovali Lotyšsko v mezinárodních organizacích. Vláda Lotyšska byla obviňována z porušování lidských práv, od radikálnějších politiků zaznívaly i termíny

jako etnická čistka či vytváření systému apartheidu. Cílem Ruska nebylo pouze ochránit své tzv. „krajany“, ale také diplomaticky izolovat Lotyšsko a udržet ho ve své sféře vlivu. I když byl zákon liberalizován, Ruská federace stále legislativu kritizovala. Rusko mělo vliv na proces formování zákona, protože svými obviňováními přispělo k zapojení mezinárodních organizací. Také teritoriální blízkost Ruska a jeho politika tzv. „blízkého zahraničí“, do kterého Lotyšsko patří, byly významných faktorem pro liberalizaci zákona. Politici Lotyšska věděli, že je důležité udržet si nezávislost a bezpečnost, proto chtěli Lotyšsko co nejdříve integrovat do západních struktur a odstoupit tak od Ruska.

Evropské organizace měly velký vliv na formování politiky občanství, zejména proto, že Lotyšsko mělo za cíl zapojení do západních struktur, které mu měly poskytnout bezpečnost a prosperitu. Lotyšská vláda a parlament se rozhodly změnit zákon o občanství v souladu s doporučeními Rady Evropy, OBSE a EU, které měly totožné požadavky. Díky změnám se tak Lotyšsko mohlo začlenit nejprve do Rady Evropy (1995) a poté i do EU (2004). Naturalizace stále probíhá a počet neobčanů klesá. Od roku 1995 do března roku 2020 se naturalizovalo 148 073 obyvatel z celkového počtu 161 491 žádostí³⁴⁹ a podíl neobčanů v populaci klesl na 10,7 %.³⁵⁰

³⁴⁹ „Aktuālā statistika par naturalizācijas procesu (līdz 2020.gada 31.martam)“, Oficiální stránka lotyšského Úřadu pro naturalizaci, statistika žádostí a udělení občanství, <https://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/naturalizacija.html> (staženo 14. 4. 2020).

³⁵⁰ „Latvijā krītas dzimstība un turpina samazināties migrācija“, Oficiální stránka Lotyšského statistického úřadu <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/meklet-tema/2444-iedzivotaju-skaita-izmainas-latvija-2018> (staženo 14. 4. 2020).

Summary

After the collapse of the Soviet Union and the restoration of independence of Latvia, Latvian politicians, government and Parliament had to deal with the presence of large Russian-speaking population in Latvia. Many of them came during the Soviet period and they changed the Latvian demographic situation dramatically, in 1989, ethnic Latvians made up only 52% of the whole population. Latvia decided to base its restored independence on the principle of legal continuity between interwar Latvia and restored Latvia. The *Resolution of the Supreme Council on Renewal of Republic of Latvia Citizens' Rights and Fundamental Principles of Naturalization* was also based on this principle. It stated that only citizens of interwar Latvia and their descendants will be granted Latvian citizenship automatically. The rest (around 740 000 people), mainly Russian-speaking inhabitants, remained without citizenship and they had a chance to acquire citizenship through naturalization. European organizations and the Russian Federation were not satisfied with such a situation.

Parties in the 5th Saeima (Latvian Parliament) presented in 1993 several proposals of the Citizenship law, most of them agreed that only pre-war citizens will get automatic citizenship. Saeima approved a law draft which included a system of naturalization quotas, even though the Council of Europe (CoE) and the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE, from 1995 OSCE) had criticized it. Both organizations urged Latvian president Guntis Ulmanis to veto the law, which he did. Saeima then had to approve changed law, which followed the recommendations of the CSCE High Commissioner on National Minorities and the CoE. The system of naturalization quotas was replaced with a system of so-called “naturalization windows”, under which only certain age groups could request naturalization each year. Applicants also had to pass Latvian language, history and Constitutional principles exams; and they have to have a permanent residence in Latvia for at least five years. Organizations were satisfied and Latvia became a member of the CoE.

The pace of the naturalization was slow in following years, so European organizations urged Latvia to liberalize the Citizenship law. The new government and the 6th Saeima were not permitted to change the law due to coalition agreement, because there were also nationalist parties in the government which did not want to liberalize the law. There were two crucial moments which changed politicians' mind. One of them was the publishing of the *European Commission's Opinion on Latvia's Application for Membership of the European Union (Agenda 2000)* in which the European Commission

criticized the slow pace of naturalization process, advised Latvia to get rid of the so-called “window system”, otherwise the accession talks between the EU and Latvia could not begin. In the same year, the EU recommended to start accession talks with five countries, but Latvia was not one of them. On the other hand, Estonia was included in the first wave of enlargement, the difference between those two countries was that Estonia had more developed economy, but also the fact is that its representatives followed the recommendations of the OSCE more.

The protest of Russian-speaking inhabitants in Riga in March 1998 was dispersed by the Latvian police with batons. This event led to the deterioration of the relations between Latvia and the Russian Federation, which called upon international organizations to make Latvia liberalize the Citizenship law.

Saeima started a discussion on the amendments to the Citizenship law, they were approved in June 1998. The amendments abolished the system of so-called “naturalization windows”, so all people with more than five years of permanent residence in Latvia and who were not exclude from the possibility to acquire citizenship, were able to fill application for naturalization. The amendments also stated that children born in Latvia could be granted citizenship automatically, if their parents asked for it until their age of 15. If this does not happen, the children could ask for citizenship until the age of 18, but they must submit a proof that they passed general education in Latvian language. Nationalist parties were not satisfied with the changes and decided to organize a referendum in October 1998. In the referendum, however, 53% of voters voted for the amendments.

The Russian Federation would prefer the so-called “zero-option” for Latvian citizenship, which means that all inhabitants would get the citizenship. But since this did not happen, representatives of Russia decided to accuse Latvia of human rights violations, some more radical politicians even spoke about apartheid or ethnic cleansing. The aim of Russia was to protect its compatriots, Russian-speaking inhabitants. Another aim was to isolate Latvia and slow down the process of European integration to keep Latvia in Russia’s sphere of influence, according to the “near-abroad” policy.

Latvia decided to follow the Western recommendations to stay out of Russian influence and to maintain its independence and security, which, according to Latvian politicians, could be only ensured by integrating into European organizations. Latvian politicians decided to follow recommendations of the OBSE, the CoE and the EU.

The liberalization of the Citizenship law helped Latvian integration into European organizations. The process of naturalization is still ongoing, so far, some 148 000 people acquired citizenship (out of 161 491 applications) and the share of non-citizens in the population drop to 10,7%.

Použitá literatura

Primární zdroje

Lotyšské dokumenty

„Aktuālā statistika par naturalizācijas procesu (līdz 2020.gada 31.martam)“. Oficiální stránka lotyšského Úřadu pro naturalizaci, statistika žádostí a udělení občanství. <https://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/naturalizacija.html> (staženo 14. 4. 2020).

„Informācija par naturalizācijas iesniegumu skaitu un uzņemšanu LR pilsonībā līdz 2020.gada 31.martam“. Oficiální stránka lotyšského Úřadu pro naturalizaci, statistika žádostí a udělení občanství. https://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/stat_latv1_20_03.pdf (staženo 12. 2. 2020).

„Latvijā krītas dzimstība un turpina samazināties migrācija“. Oficiální stránka Lotyšského statistického úřadu. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/meklet-tema/2444-iedzivotaju-skaita-izmainas-latvija-2018> (staženo 14. 4. 2020).

„Latvia: Resolution of the Supreme Council on Renewal of Republic of Latvia Citizens' Rights and Fundamental Principles of Naturalization“. Oficiální stránka Refworld pod Úřadem Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b4f18.html> (staženo 12. 2. 2020).

„Ústava Lotyšské republiky“. Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky. <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> (staženo 12. 2. 2020).

„Zákon o občanství“, 22. července 1994. Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky. http://m.likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums?version_date=25.08.1994 (staženo 11. 1. 2020).

„Zákon o občanství“, 10. listopadu 1998. Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky. <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums/redakcijas-datums/1998/11/10> (staženo 11. 1. 2020).

„Zákon o občanství“, 1. října 2013. Oficiální stránka zákonů Lotyšské republiky. <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums> (staženo 11. 1. 2020).

Taurēns, Jānis. *Latvijas vēstures pamatjautājumi un valsts konstitucionālie principi*. Rīga: Latvijas Republika Naturalizācijas pārvalde, 1996.

Dokumenty mezinárodních organizací

1999 Regular report from the Commission on Latvia's progress towards accession.

13. října 1999. Dostupné z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1999/latvia_en.pdf (staženo 11. 1. 2020).

Agenda 2000. Commission opinion on Latvia's application for membership of the European Union. 17. října 1997. Dostupné z <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/97394e72-7ba8-44ed-aa9b-9d5df4d3dc96>

(staženo 11. 1. 2020).

Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship. 14. března 1996.

Dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30618> (staženo 11. 1. 2020).

Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship. 28. října 1996.

Dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30620> (staženo 11. 1. 2020).

Correspondence between HCNM and Latvia regarding citizenship. 23. května 1997.

Dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30631> (staženo 11. 1. 2020).

CSCE Annual Report 1994. 1. dubna 1994. Dostupné z

<https://www.osce.org/secretariat/14569> (staženo 11. 1. 2020).

European Council at Corfu, Presidency conclusions. 24-25. června 1994. Dostupné

z <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/1993-2003/> (staženo 11. 1. 2020).

MOTION FOR A RESOLUTION on the preparation of the European Council meeting

in Helsinki on 10 and 11 December 1999. 29. listopadu 1999. Dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020).

Recommendations by the CSCE High Commissioner on National Minorities upon his

visits to Estonia, Latvia and Lithuania. 23. dubna 1993. Dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30608> (staženo 11. 1. 2020).

Recommendations by the CSCE High Commissioner on National Minorities about the

Latvian Draft Citizenship Law. 31. ledna 1994. Dostupné z <https://www.osce.org/hcnm/30612> (staženo 11. 1. 2020).

Report on Latvia's application for accession to the European Union with a view to the

Vienna European Council (11/12 December 1998) - Committee on Foreign

Affairs, Security and Defence Policy. 19. listopadu 1998. Dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020).

Report on the Commission Communication to the Council on "Orientations for a Union approach towards the Baltic Sea Region - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy. 22. června 1995. Dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020).

Report on the Commission proposals for Council Decisions on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnerships - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy. 9. března 1998. Dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020).

Report on the proposal for a Council and Commission Decision on the conclusion of the Europe Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Latvia, of the other part - Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy. 17. října 1995. Dostupné z <https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?language=EN> (staženo 11. 1. 2020).

Regular report from the Commission on Latvia's progress towards accession. 17. prosince 1998. Dostupné z https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1998/latvia_en.pdf (staženo 11. 1. 2020).

Sekundární zdroje

Knihy

- Beissinger, Mark R. „Objasnenije baltijskoj isključitelnosti: Ideologija restavracionizma i granicy političeskovo voobraženija“. V *Strany Baltiji i Rossija: Obščestva i gosudarstva*, ed. D. E. Furman, E. G. Zadorožnok, 294-313. Moskva: Vydavatelství „Referendum“, 2002.
- Commercio, Michele E. *Russian Minority Politics in Post-Soviet Latvia and Kyrgyzstan*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.
- Deksnis, Eduards Bruno a Tālavš Jundzis. *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989-1993*. Riga: Apgāds Mantojums, 2010.
- Galbreath, David J. *Nation-building and Minority Politics in Post-socialist states. Interests, Influence and Identities in Estonia and Latvia*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2005.
- Golubeva, Maria a Robert Gould. *Shrinking Citizenship. Discursive Practices that Limit Democratic Participation in Latvian Politics*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 2010.
- Grava-Kreituse, Ilga. et. al., eds. *The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials*. Riga, 1995.
- Jubulis, Mark A. *Nationalism and Democratic Transition. The Politics of Citizenship and Language in Post-Soviet Latvia*. Boston: University Press of America, 2001.
- Lerhis, Ainārs, Andis Kudors a Ivars Indāns. *Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia*. Riga: Centre for East European Studies, 2007.
- Lieven, Anatol. *The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. New Haven: Yale University Press, 1997.
- Mälksoo, Lauri. *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003.
- Mežs, Ilmārs. *Latvieši Latvijā. Etnodemogrāfisks apskats*. Riga: Zinātne, 1994.
- Muižnieks, Nils. *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Riga: University of Latvia Press, 2010.

- Muižnieks, Nils. *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. Riga: Latvijas Universitāte, 2006.
- Muižnieks, Nils. *Manufacturing Enemy Image? Russian Media Portrayal of Latvia*. Riga: Latvijas Universitāte, 2008.
- Ozoliņa, Žaneta. *Latvia in International Organisations*. Riga: Zinātne, 2005.
- Ozoliņa, Žaneta. *Latvia-Russia-X*. Riga: Zinātne, 2008.
- Pabriks, Artis a Aldis Purs. *Latvia. The Challenges of Change*. Londýn: Routledge, 2001.
- Piirimäe, Kaarel. *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question. Allied Relations during the Second World War*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Plakans, Andrejs. *Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939–1991*. Bloomington: AuthorHouse, 2007.
- Rakovský, Adam. “Lotyšská republika”. V *Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska*, Břetislav Dančák, Ivo Pospíšil a Adam Rakovský, 151-224. Brno: Masarykova univerzita, 1999.
- Rislakki, Jukka. *The Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 2008.
- Schulze, Jennie L. *Strategic Frames: Europe, Russia, and Minority Inclusion in Estonia and Latvia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2018.
- Smith-Sivertsen, Hermann. „Latvia“. V *The handbook of political change in Eastern Europe*, ed. Frank H. Aarebrot, Sten Berglund a Joakim Ekman, 89-108. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, 2003.
- Smith, David J., David J. Galbreath a Geoffrey Swain. *From Recognition to Restoration. Latvia's History as a Nation-state*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 2010.
- Stranga, Aivars. “Chapter 5: Baltic-Russian Relations: 1995-Beginning of 1997”. V *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*, ed. Atis Lejiņš a Žaneta Ozoliņa, 184-237. Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997.
- Stukuls Eglitis, Daina. *Imagining the Nation. History, Modernity and Revolution in*

Latvia. University Park: The Pennsylvania State University Press, 2002.

Švec, Luboš, Vladimír Macura a Pavel Štoll. *Dějiny Pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

Švec, Luboš, „Pobaltská revoluce“. V *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991*, Luboš Švec, 62-147. Praha: Dokořán, 2013.

Švec, Luboš. „Postavení pobaltských států v postsovětském prostoru v polovině devadesátých let“. V *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Bohuslav Litera et al., 81-99. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998.

Volkovs, Vladislavs, Deniss Hanovs a Inese Runce. *Ethnicity. Towards the Politics of Recognition in Latvia: 1991-2012*. Riga: Zinātne, 2013.

Elektronicky publikované knihy

Danjoux, Olivier. *L'Etat, c'est pas moi. Reframing citizenship(s) in the Baltic republics*. Lund: Lund University Publications, 2002.
<https://lup.lub.lu.se/search/publication/61a9c87c-bded-4335-856a-29a37b33c4de> (staženo 17. 5. 2018).

Dorodnova, Jekaterina. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. Hamburg: Centre for OSCE Research, 2003.
<https://www.files.ethz.ch/isn/20119/WP10.pdf> (staženo 11. 1. 2020).

Pabriks, Artis. *Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector in Latvia*. United Nations Research Institute for Social Development, 2003.
[http://www.unrisd.org/unrisd/website/projects.nsf/\(httpProjects\)/913C94EA1C6A110BC1256C1D00383EEF?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/projects.nsf/(httpProjects)/913C94EA1C6A110BC1256C1D00383EEF?OpenDocument) (staženo 17. 5. 2018).

Odborné články

Barrington, Lowell. „The Domestic and International Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States“. *Europe-Asia Studies* 47, č. 5 (červenec 1995): 731-763. <http://www.jstor.org> (staženo 17. 5. 2018).

Best Marina. „The Ethnic Russian Minority: A Problematic Issue in the Baltic States“. *Verges: Germanic & Slavic Studies in Review* (2001): 33-41.
<http://ebscohost.com> (staženo 11. 11. 2018).

Brubaker, W. Rogers. „Citizenship Struggles in Soviet Successor States“. *The International Migration Review* 26, č. 2, Special Issue: The New Europe and

- International Migration (léto 1992): 269-291. <http://www.jstor.org> (staženo 15. 4. 2018).
- Galbreath, David J. „International Sources of Domestic Policy: Europe and Latvia in the context of minority rights“. *Workshop International Organisations and Policy Implementation* (2004): 1-19. <https://ecpr.eu/events/paperdetails.aspx?paperid=13649&eventid=49> (staženo 17. 5. 2018).
- Herd, Graeme P. a Joan Löfgren. „‘Societal Security‘, the Baltic States and EU Integration“. *Cooperation and Conflict* 36, č. 3 (2001): 273-296. <http://ebsohost.com> (staženo 11. 11. 2018).
- Hough, William J. H. „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“. *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985): 301-533.
- Krūma, Kristine. „Country Report on Citizenship Law: Latvia“. *EUDO Citizenship Observatory* (2015): 1-29. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/34481> (staženo 17. 5. 2018).
- Morris, Helen M. „EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy“. *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 1 (2003): 1-39. <https://www.ecmi.de/publications/jemie/issue-12003> (staženo 17. 5. 2008).
- Morris, Helen M. „President, Party and Nationality Policy in Latvia, 1991-1999“. *Europe-Asia Studies* 56, č. 4 (červen 2004): 543-569. <http://www.jstor.org> (staženo 17. 5. 2018).
- Nakai, Ryo. „The Influence of Party Competition on Minority Politics: A Comparison of Latvia and Estonia“. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 13, č. 1 (2014): 57-85. <http://web.b.ebscohost.com/> (staženo 15. 6. 2018).
- Nemeth, Adam a Guntis Šolks. „Alteration of the ethnic diversity and ethnic segregation index in Latvia during the first and second independence periods“. *Revista Română de Studii Baltice și Nordice* 4, č. 1 (2012): 9-34. <http://ebsohost.com> (staženo 11. 11. 2018).
- Schimmelfennig, Frank a Ulrich Sedelmeier. „The Europeanization of Eastern Europe: the external incentives model revisited“. *Journal of European Public Policy* 27,

č. 6 (2020): 814-833. <https://www.tandfonline.com/> (staženo 4. 4. 2020).

Schmid, Carol. „Identity, Ethnic Conflict, Citizenship and Language in the ‘New Europe’: The Case of Latvia“. *American Sociological Association Conference Papers* 1 (2006): 1-20. <http://web.b.ebscohost.com/> (staženo 17. 5. 2018).

Schulze Jennie L. „Does Russia Matter? European Institutions, Strategic Framing, and the Case of Stateless Children in Estonia and Latvia“. *Problems of Post-Communism* 64, č. 5 (2017): 257-275. <http://web.b.ebscohost.com/> (staženo 17. 5. 2018).

Solska, Magdalena. „Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania“. *Europe-Asia Studies* 63, č. 6 (srpen 2011): 1089-1108. <https://www.tandfonline.com/> (staženo 3. 10. 2019).

Internetové zdroje

„6. Saeimas vēlēšanas“. Oficiální stránka Ústřední volební komise. <https://www.cvk.lv/lv/velesanas/saeimas-velesanas/6-saeimas-velesanas> (staženo 4. 4. 2020).

„What we do“. Oficiální stránka Organizace pro spolupráci a bezpečnost v Evropě. <https://www.osce.org/what-we-do> (staženo 12. 2. 2020).

„History“. Oficiální stránka Organizace pro spolupráci a bezpečnost v Evropě. <https://www.osce.org/history> (staženo 12. 2. 2020).

„About the Council of Europe – Overview“. Oficiální stránka sídla Rady Evropy v Jerevanu. <https://www.coe.int/en/web/yerevan/the-coe/about-coe/overview> (staženo 12. 2. 2020).

„Vznik Rady Evropy a její historie“. Stránka pro informace o Radě Evropy v českém jazyce. <http://www.radaevropy.cz/historie-vznik-rady-evropy.html> (staženo 12. 2. 2020).

ZÁVĚREČNÉ TEZE MAGISTERSKÉ PRÁCE NMTS

Závěrečné teze student odevzdává ke konci Diplomního semináře III jako součást magisterské práce a tyto teze jsou spolu s odevzdáním magisterské práce do SIS předpokladem udělení zápočtu za tento seminář.

Jméno:

Zuzana Prokopová

E-mail:

30190607@fsv.cuni.cz

Specializace (uved'te zkratkou)*:

BAS

Semestr a školní rok zahájení práce:

LS, 2017/2018

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS, 2019/2020

Vedoucí diplomového semináře:

doc. PhDr. Kateřina Králová, Ph.D., M.A., doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Název práce:

Vytváření zákona o občanství v Lotyšsku v kontextu evropské integrace

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce pojednává o vytváření lotyšského zákona o občanství po obnovení nezávislosti Lotyšska. Lotyšsko bylo obnoveným státem, navázalo právní kontinuitu s meziválečnou Lotyšskou republikou. Během sovětského období na území Lotyšska emigrovalo mnoho rusky mluvících, tento proces proměnil demografickou situaci, kdy etničtí Lotyši již neměli velkou převahu nad rusky mluvícími. Navázání právní kontinuity a přítomnost početné rusky mluvící „menšiny“ měly vliv na formování zákona o občanství, kdy bylo automatické občanství po roce 1991 uděleno jen těm, kteří ho měli již roku 1940, mnoho příchodců tak zůstalo bez občanství. Lotyšsko si jako svůj cíl zahraniční politiky zvolilo zapojit se do západních evropských organizací. Proto ovšem muselo změnit svůj velmi restriktivní zákon o občanství. Také představitelé Ruské federace se svým vlivem zapojili do procesu liberalizace zákona o občanství. Cílem této práce je analyzovat evropský a ruský vliv na změny tohoto zákona.

Vývoj tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původním tématem práce bylo vytváření zákona o občanství v Lotyšsku v osmdesátých a raných devadesátých letech 20. století, primárním cílem bylo popsat zejména diskuzi o podobě zákona z konce osmdesátých let a počátku devadesátých let. Od doby odevzdání prvotního projektu došlo k zpřesnění časového rozmezí, práce se primárně zaměřuje na období od roku 1988 do roku 1998. Změnil se také cíl práce, kterým nyní je zmapovat i vliv evropských organizací (Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, Evropská unie a Rada Evropy) na změny lotyšského zákona o občanství. Sekundárním cílem je popsat vztahy Lotyšska a Ruska v kontextu zákona o občanství a situace rusky mluvících v Lotyšsku.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Úvod
2. Dění v Lotyšsku do roku 1993
3. Zákon o občanství z roku 1994
4. Zákon o občanství z roku 1998
5. Vliv Ruské federace na zákon o občanství
6. Závěr

Hlavní výsledky práce (max. 10 řádek):

Na základě analýzy primárních a sekundárních zdrojů bylo zjištěno, že evropské organizace měly vliv na změny zákona o občanství v Lotyšsku. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

působila jako významný poradní orgán, který navrhoval změny zákona. Cílem lotyšské zahraniční politiky bylo zapojit se do západních evropských organizací, proto Rada Evropy a Evropská unie měly velký vliv na liberalizaci zákona. Stěžejní událostí pro schválení dodatků k zákonu v roce 1998 byla zpráva Evropské komise z roku 1997 a fakt, že Lotyšsko nebylo začleněno do první vlny přístupových jednání se zeměmi středovýchodní Evropy. Politikové Ruské federace také měli vliv na proces tvorby a změn zákona, protože nadnášeli téma ochrany rusky mluvících v Lotyšsku na mezinárodních fórech a také působili jako motivace Lotyšska začlenit se do západních organizací co nejdříve.

Prameny a literatura (výběr nejpodstatnějších):

1. Beissinger, Mark R. „Objasnenije baltijskoj isključitelnosti: Ideologija restavracionizma i granicy političeskovo voobraženija“. V *Strany Baltiji i Rossija: Obščestva i gosudarstva*, ed. D. E. Furman, E. G. Zadorožnok, 294-313. Moskva: Vydavatelství „Referendum“, 2002).
2. Dorodnova, Jekaterina. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. Hamburg: Centre for OSCE Research, 2003.
<https://www.files.ethz.ch/isn/20119/WP10.pdf> (staženo 11. 1. 2020).
3. Galbreath, David J. *Nation-building and Minority Politics in Post-socialist states. Interests, Influence and Identities in Estonia and Latvia*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2005.
4. Jubulis, Mark A. *Nationalism and Democratic Transition. The Politics of Citizenship and Language in Post-Soviet Latvia*. Boston: University Press of America, 2001.
5. Lieven, Anatol. *The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. New Haven: Yale University Press, 1997.
6. Muižnieks, Nils. *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. Riga: Latvijas Universitāte, 2006.
7. Ozoliņa, Žaneta. *Latvia in International Organisations*. Riga: Zinātne, 2005.
8. Ozoliņa, Žaneta. *Latvia-Russia-X*. Riga: Zinātne, 2008.
9. Pabriks, Artis. *Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector in Latvia*. United Nations Research Institute for Social Development, 2003.
[http://www.unrisd.org/unrisd/website/projects.nsf/\(httpProjects\)/913C94EA1C6A110BC1256C1D00383EEF?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/projects.nsf/(httpProjects)/913C94EA1C6A110BC1256C1D00383EEF?OpenDocument) (staženo 17. 5. 2018).
10. Pabriks, Artis a Aldis Purs. *Latvia. The Challenges of Change*. Londýn: Routledge, 2001.
11. Stukuls Eglitis, Daina. *Imagining the Nation. History, Modernity and Revolution in Latvia*. University Park: The Pennsylvania State University Press, 2002.

Etika výzkumu:**

X

Jazyk práce:

Český jazyk

Podpis studenta a datum		
Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí diplomového semináře		
Vedoucí specializace		
Garant programu		

Seznam příloh

Příloha č. 1: Průběh naturalizace mezi lety 1995 a 2019 (tabulka)

Rok	Počet přijatých žádostí o naturalizaci	Počet obyvatel, kteří získali občanství
1995	4 543	984
1996	2 627	3 016
1997	3 075	2 992
1998	5 608	4 439
1999	15 183	12 427
2000	10 692	14 900
2001	8 672	10 637
2002	8 370	9 844
2003	11 268	10 049
2004	21 297	16 064
2005	19 807	19 169
2006	10 581	16 439
2007	3 308	6 826
2008	2 601	3 004
2009	3 470	2 080
2010	3 182	2 336
2011	2 771	2 467
2012	2 121	2 213
2013	1 939	1 732
2014	1 147	939
2015	1 257	971
2016	1 001	987
2017	1 085	915

2018	1 137	930
2019	1 067	808
Celkem (1995-2019)	147 809	147 168

Zdroj: „Informācija par naturalizācijas iesniegumu skaitu un uzņemšanu LR pilsonībā līdz 2020.gada 31.martam“. Oficiālā strānka lotyšského Úřadu pro naturalizaci, statistika žádostí a udělení občanství. https://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/stat_latv1_20_03.pdf (staženo 12. 2. 2020).